

מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג'

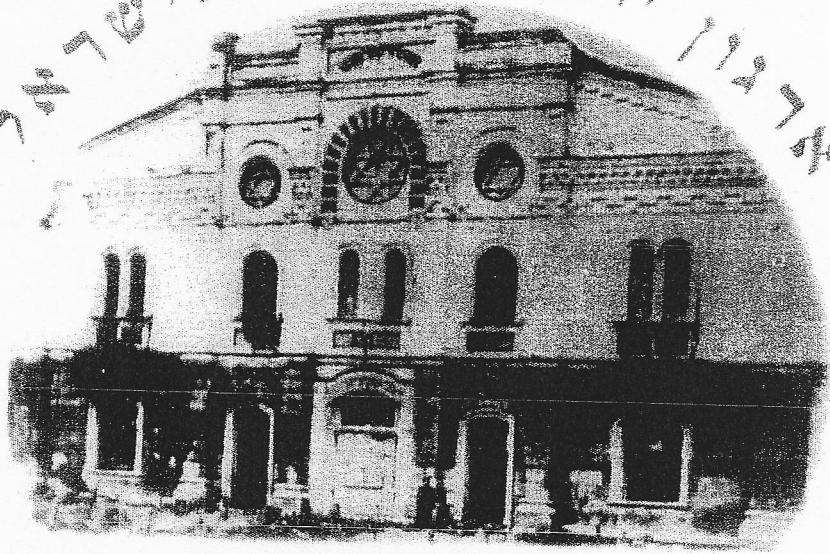
מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג' מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה

מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג' מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג'

מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג' מי-יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה את חללי בת-עמי - ירמיהו ח' כג'

ישיבת קובל בישראל

קרן מרכזית למלגות

תל - אביב. ו' באלול תשס"א
יום הזכרון הכללי של קדושי העיר

זאת לתעודה

של הוקרה והערבה
אליהו מנדל

על התרומה הנדיבה לביסוסה וקידומה של קרן
המלגות. המיועדת לבני העיר דוד ההמשך.

ד"ר מרדכי זיו

יו"ר קרן הפלגות

אהרון שטיין

פזכיר הארגון

אליהו מנדל

יו"ר הארגון

הקדמה

אליהו מנדל, יושב ראש אירגון יוצאי קובל בישראל, הגיע לתשעים. נולד במשפחה מסורתית – דתית וקיבל חינוך בחדר מסורתי, המשיך בחינוך כללי ותיכוני. עם הקמת סניף תנועת "הצופים" של כדן-פול הסקוטי, ע"י לואיס חודורוב האגדתי – אלי מצטרף אליו. אחרי תקופה עובר מ"הצופים" ל"שומר הצעיר" מיסדי הסניף בשנות העשרים המוקדמות היו האחים איזיה וגרישה בויס, אשר עם סיום לימודיהם בתיכון, למדו הנדסה ונהפכו למהנדסים מוכשרים בעיר. אלי משתלב יפה בתנועת "השומר הצעיר" ובהדרגה מגיע להיות מפקד הקן בקובל. דרך קן זה עובר מיטב הנוער הציוני, סופג אהבה לארץ ישראל העובדת, לחיים בקיבוץ, ובמושבה חקלאית, עוברים הכשרה בפולין וחלק מהם זוכים להגשמת חלומותיהם לעליה.

בין אלה היה אלי ובשנת 1933 זוכה לעליה לארץ ישראל. בארץ מצטרף לקיבוץ "עין הקורא" ובהמשך מתגייס לתפקידים בטחוניים: הגפירים, ההגנה, הפלמ"ח, הצבא הבריטי וצה"ל עם קום המדינה בשנת 1948.

עם הזמן בארץ עובר השתלמויות, רוכש לו מקצוע המאפשר השתלבות בבניין הארץ והקים בית בישראל. בתור אוהב ספר ותרבות פונה לענף הוצאת ספרים ובענף זה עובד עד ליום הפרישה. אלי פעיל בעבודה ציבורית בהרבה מישרים, בשנות החמישים מייסד את ארגון יוצאי קובל עם קבוצת יוצאי העיר ומוביל ארגון זה עד לימים אלה.

אלי נתן יד למפעל הדפסת "ספר קובל", ההוצאה הראשונה בשנות החמישים, וההוצאה השנייה בשנות התשעים. אלי יוזם פרויקט שחזור ובניית דגם של בית הכנסת הגדול שהוצב בהיכל יהדות ווהלין המשמש כאנדרטה לדורות. אלי השקיע במפעל את מיטב כוחותיו ותרם בנדיבות ליבו למעלה מ-50% מעלות הפרוייקט. בית הכנסת הגדול שעומד בחורבנו בקובל מתקופת השואה (1941-1945), אם כי הבניין עומד על תילו, שהפכו אותו האוקראינים למתפרה, הוא מחכה לגאולה כפי שהר הבית מחכה לגאולתו במהרה בימינו. נכתב ע"י ד"ר מרדכי זיו (ליברזון).

השיר "איינציק לאנד מיינס" של המשוררת רחל בוימוואל מוקדש לאליהו מנדל בתרגום לעברית ע"י ד"ר מרדכי זיו – "ארצי היחידה שלי".

איינציק לאנד מיינס / רחל בוימוואל

ארצי היחידה שלי
ארצי מולדתי
על הדופק שלך מונחת כף ידי.
אם רע לך,
אם טוב לך,
טוב – זה מוסיף לי ביטחון ורוגע נפשי,
רע, אזאי אני בלילות לא ישן.
הפצעים שלך –
הפצעים שלי,
גורלנו המשותף קשור בל ינותק ביננו.
מולדתי, אהובתי,
מולדת היהודים מונחת,
על הדופק שלך מונחת כף ידי.

אייגן לאנד,
אויף דיין דופק ליגט מייין האנט,
איז דיר שלעכט
איז דיר גוט –
גוט, איז גיט עס צומיר מוט,
שלעכט, איז שלאף איך גיט קיין נעכט,
דיינע וונדען –
מיינע וונדען
אונזער גורל איז פארבינדען,
אייגן לאנד מיינס,
יידיש לאנד!
אויף דיין דופק ליגט מייין האנט

אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך

אהרון שטיין

16 בדצמבר 2001

אליהו מנדל היו"ר של ארגוננו הגיע ב"ה לזקנה מופלגת - ואנו מציינים את יום הולדתו ה-90 ומקדישים לו חוברת זו - אוסף מאמריו הנבחרים - בעיקר על בני קובל הקדושים שנהרגו ונשחטו ע"י הגרמנים הנאצים ועוזריהם ימ"ש. זהו אוסף של זיכרונות, על חבריו-בני-הנעורים: נוער נחמד ויקר, יהודים פשוטים וחביבים, אנשי עבודה ועמל, שנאבקו על פרנסתם ומחייתם וברובם הלמו על עלייה לארץ-ישראל. בכתביו מרבה אליהו לכתוב על בתי-המדרש וחסידיה, ומעל הכל על בית הכנסת הגדול. לכן פתחנו את דפי-החוברת בזיכרונותיו על בית הכנסת הגדול.

הסיבה והמניע העיקרי לכתיבתו, הוא המוטיב של הנצחה העובר כחוט השני במאמריו. אליהו החליט לבנות דגם של בית הכנסת הגדול לזכר יהדות קובל, בו השקיע את מיטב כוחותיו הנפשיים וכשרונותיו וסיים את מלאכת הקודש בהצלחה. הדגם עם כיפתה היפה הוצב בהיכל-יהדות ווהלין וישמש כאנדרטה לדורות.

בחוברת כונסו פרקי-זיכרונות בעברית וביידיש. הוא מתאר את בית-המדרש של חסידי-רוז'ין בשפת יידיש עסיסית יפה להפליא. הוא מתאר את במת התפילה של החזן עם העמודים המגולפים, את הארון הקודש לתפארת, שאביו ע"ה קנה. הוא מתאר את שני לוחות-הברית והאריות המגולפות של עץ, שהן מלאכת מחשבת מעשה ידי אמן.

מה יפים הם התיאורים והזיכרונות של אליהו, בתקופת לימודיו בחדר של המלמד, שכנוהו "ליטאי". היתה לו שיטת לימוד מתקדמת ששום שיטה לא תשווה לה. בצוואתו ביקש המלמד לרצף את הקבר בלוחות הספסלים שיוכל לטעון בבית הדין של מעלה, שלימד וחינך את ילדי ישראל על קרשי ספסלים אלה- והגה אתם בתורה הקדושה יומם ולילה ונטע בהם חיי עולם....

זיכרונותיו על רעי-נעוריו מהימים ההם בקובל, נחרתו בזיכרוננו, אותם הוא לא יכול לשכח את כולם הוא זוכר! כמעט כולם היו בתנועות נוער ציוניים. הם חלמו ושאפו לעלות לארץ ולדאבון ליבנו לא זכו-וסופם השמדה. כולם כותב אליהו, נלכדו בין צפורניהם הדורסות של חיות הטרף הנאצים ועוזריהם-והאחרים צעדו בתהלכות המוות, הובלו מבית הכנסת הגדול- אל קבר האחים.

חוברת זו מוגשת לאליהו בתודה והוקרה על פעילותו המבורכת בוועד לרגלי יום הולדתו ה-90. מי ייתן שתהא הברכה וההצלחה מצויה במעונו, שיוסיף הרבה שנות חיים בבריאת טובה.

"צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגה... עוד ינובון בשיבה ורעננים יהיו..." תהילים צב התמר והארז שניהם רעננים כל ימות השנה ומשמשים סמל לקיום הלאומי ולאורך ימים. גם לעת זקנה ושיבה הם רעננים ודשנים, מלאי כוח עלומים. אנו תקווה שאליהו ימשיך בפעילותו המבורכת כיו"ר פעיל בארגוננו- באותו מרץ וההתלהבות, כפי שנהג בעבר.

לאלי מנדל היקר רוב שלומות,

שמחתי מאוד לקבל את חוברת הזיכרונות ששלחת אלי, הכוללת הקדשה חמה, ואני ממהר לכתוב ולהודות לך על שזכיתי להיות בין אלו השייכים לחוג התפוצה האישי שלך. כפי שאתה ציינת בכתב היד, החוברת היא "חלק ממני"- כלומר חלק ממך ומאישיותך רבת הפעלים. אולם מעבר לכך החוברת עבורי היא הרבה יותר מכך: לכאורה הכתובים הם זיכרונות סגוליים ואישיים מאד, של אנשים ואישים שנקלעו למהלך חיך. אך מעבר להיסטוריה הפרטית המרתקת שלך העולה מתוך אסופת המאמרים, אפשר לראות בכתוב גם את ההיסטוריה הכללית והפרטית של כולנו, יהודים וישראלים. דרך המאמרים קל לי יותר להבין ולזכור את קורות המשפחה שלי, את אוירת החיים של אימי ומשפחתה בקובל, דרך עלייתה ארצה, נערה בת- תשע עשרה, חלוצה וציונית, והתאקלמותה בחיים כל כך שונים מהחיים בגולה.

גם בביקורים הספורים שלי בביתך, כמו בתיעוד הנפרש לפנינו בחוברת, ניכרת תרומתך לאורך עשרות שנים לקהילה. הדחף והאנרגיה המלווה את צעדיך ראויים לציון, לשבח ולהערצה. בפעילותך הציבורית הענפה אתה משמש לנו ולדורות ההמשך של קובל סמל ודוגמא של נתינה.

בעיניי גולת הכותרת של פעילותך בשנים האזרחיות היא הנצחת בית הכנסת בקובל, תכנון ובניית מודל מפואר ומיוחד כל-כך. ללא כל ספק כל הכרוך בבניית המודל, פנים וחוץ, מימון הפרויקט וליווי, תיעוד כל הקשור לבית הכנסת ועוד כהנה וכהנה, הוא מעשה של איש אחד- שלך בלבד. אני חייב להכות על חטא ולציין שהייתי מאוד ספקן כשהעלית לראשונה את הרעיון באחד מבינוסי וועד קובל. זה נשמע לי בזמנו כל כך דמיוני וקשה לביצוע. הייתי קטן אמונה ביכולתנו כוועד לממש זאת, אך אתה, מלא התלהבות נעורים שעטת קדימה, דחפת, נשאת בעול כמעט לבד ולימדת אותנו דבר מה. לימדת אותנו, הצעירים כרונולוגית ממך, שאפשר בכל גיל לחלום ולהגשים חלומות.

אני מאחל לך שהדחף והחזון ימשיכו לבעור בעצמותיך וכמובן ומעל לכל איחולי בריאות ונחת מהסובב אותך,

שלך בהערצה,

הוד-השרון, 25.12.01

צבי רז

בני קובל כותבים

תולדות בית הכנסת הגדול בקובל

אליהו מנדל

יהודים התגוררו בקובל עוד במאה ה-14, ויש עדויות לכך שקיים היה בית-כנסת בעיר כבר במאה ה-16. בשנת 1659 בנו היהודים בית-כנסת, אולם הכומר הפולני טען כי הוא גבוה יותר מבית התפילה הנוצרי, ולא איפשר להתפלל בו באופן סדיר עד יום מותו.

בשנת 1660 בנו היהודים בית כנסת נוסף בין בתי התפילה הפולני והפרבוסלבי (היכן שנמצא כיום בית הכנסת הגדול). אולם בשנת 1744 פרצה שריפה בעיר וגם בית הכנסת שהיה בנוי מעץ נשרף על כל תכולתו.

19

בסוף המאה ה-18 חלה צמיחה גדולה בעיר קובל. הממשלה הרוסית בנתה במקום תחנת רכבת גדולה, שהפכה להיות התחנה הראשית המקשרת בין רוסיה לפולין. למקום הועברו גם 6 דיביזיות שונות של הצבא הרוסי. גם את תחנת הרכבת וגם את הקסרקטינים הגדולים לצבא הרוסי - בנו יהודים, כמו הקבלן רם יעקב, אהרון אנטיון, רוב בעלי המלאכה נגרים, צבעים, נפחים וכו' - היו יהודים, בחלקם הגדול אנשים ליברלים או חסידיים לא פנטיים. נבנו, לכן, הרבה בתי מדרש קטנים לכל קבוצה של בעלי מלאכה.

עם הגידול במספר היהודים קם הצורך בבניית בית כנסת גדול, על חורבות בית הכנסת שנשרף לפני שנים רבות. ביצוע התכנית נמסר לשני מהנדסים מפורסמים מאודסה. אבל בניית בית הכנסת נמשכה יותר מ-35 שנים. בכל פעם שגבאי נפטר, עוכבה העבודה, החלה להתרקם אגדה כי זוהי נקמתו של בית הכנסת הישן, ופחדו להמשיך בבנייה. ב-1908 לקח על עצמו הגביר מיכאל קאציק את היוזמה, ותוך 4 שנים הסתיימה בניית בית הכנסת הגדול לשמחת יהודי המקום.

בית הכנסת היה ידוע בכל הסביבה בשל יופיו. ארון הקודש תוכנן ע"י מומחה מזורשה. אמנים מפורסמים ציירו את התקרה ואת קיר המזרח לפי פסוק ק"ג מתהילים: "הללוהו בתקע שופר, הללוהו בנבל וכינור..." על הקיר הגדול החיצוני עוצבו מגיני דוד. המגן האמצעי היה בעל שמונה קצוות במקום ששה, ולכן נקרא מגן שלמה, (מעט אנשים ידעו את הסוד). חזנים מפורסמים הופיעו בבית הכנסת. מקהלת בית הכנסת הופיעה בקונצרטים ליטורגיים בכל זוהלין.

בשנת 1941, עם בוא הגרמנים, הפך בית-הכנסת הגדול למקום איסוף היהודים, בטרם הובלו בדרכם האחרונה. הנאספים מילאו את קירות בית-הכנסת בשמותיהם ובכתובות אחרונות שכתבו טרם מותם. רבים כתבו בדמם קריאות לנקמה.

עם תבוסת הנאצים ב-1945 הגיע למקום הפרטיזן שלמה פרלמוטר, ובמשך מספר ימים העתיק מהקירות את רוב השמות, שהונצחו "בספר קובל" ובחוברות מורשת של הקבוץ המאוחד.

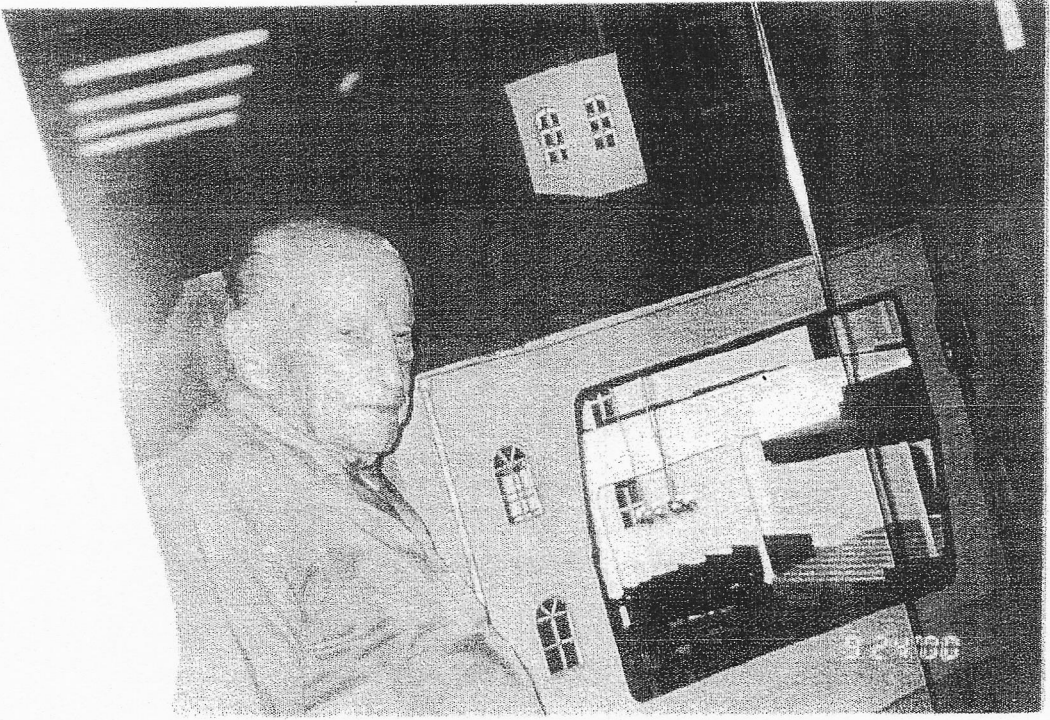
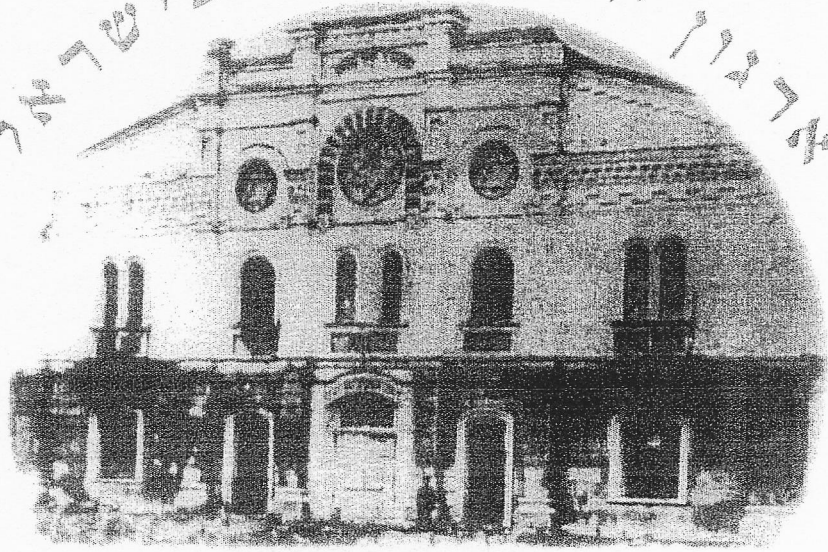
האוקראינים סיידו את כותלי בית הכנסת בצבע לבן ובכך מחקו את הזכר האחרון ליהודי קובל. את בית-הכנסת הפכו לבית-חרושת לטקסטיל, ועד היום אוסרים על יהודים לבקר שם.

את בית הקברות הפכו לפארק, ואין זכר למצבות שהיו. בקובל לא נשארו יהודים.

בכפר הסמוך באחובה הוקמה מצבה לזכר יהודי קובל, אבל היא הזפלה, והיה צורך להקים מצבה חדשה, וסביבה גדר ברזל. מי יודע עד מתי היא תשרוד...

אדריכלות יוצאת קובל בישראל

קול קורא - ארגון יוצאי קובל בישראל

אל בני קובל היקרים

בימים אלו נשלמת בניית דגם בית הכנסת הגדול בקובל.

דגם בית הכנסת המפואר והמיוחד של עירנו הקדושה שחרבה, נבנה בקנה מידה גדול במיוחד (למעלה ממטר אורכו) ותוכנן בקפידה ובדייקנות מירבית, תוך שיתוף פעולה פורה בין הארכיטקטים ובין חברנו היקר אלי מנדל.

זה המקום לציין, את פועלו הראוי לברכה ולתהילה של אלי מנדל, שבנוסף לתפקידו הנכבד בוועד קובל, יזם וליווה פרוייקט זה באופן אישי. ניצח על המלאכה והקדיש לילות כימים לתיעוד והנצחה של מפעל זה, שללא עוררין הוא בעל חשיבות עליונה להנצחת קהילתנו ומורשתה.

כמו כן, ראויה לשבח תרומתו הרבה של אברהם אגבר, שעשה גם הוא במלאכת הקודש כדי שדגם בית הכנסת יוקם וישמש כאנדרטה לדורות.

דגם בית הכנסת מכיל תאורת פנים וחוף מיוחדת, קיר אחד מקירותיו יהיה שקוף ודרכו אפשר יהיה לראות את פנים ההיכל. הדגם הוכנס לתוך תיבת - זכוכית גדולה, שעליה יתעדו את החריטות, קורעות הלב, של הקדושים שחרטו על קירות בית-הכנסת בטרם נלקחו לדרכם האחרונה.

עלות מפעל חשוב זה היא כמאה אלף שקלים, מתוכם שוב ראוי להוקרה מיוחדת חברנו אלי מנדל, שתרם ברוחב לב סכום של חמישים אלף שקלים. חברתנו היקרה, תמר קרביץ תרמה חמשת אלפים שקלים, וועד יוצאי קובל בישראל הקציב למטרה זו עשרים אלף שקלים.

להשלמת בניית דגם בית הכנסת אנו פונים בקריאה נרגשת ומבקשים מהחברים היקרים להרים, כל אחד לפי יכולתו, תרומה מיוחדת לצורך סיום הפרוייקט החשוב הזה.

בברכה ובתודה מראש

הוועד

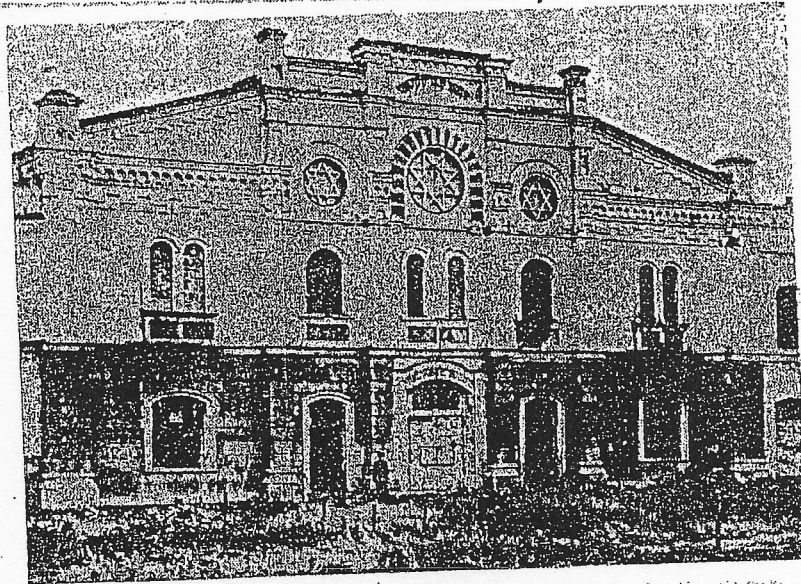

קירות זועקים

זמן, בתנאים ובמקומות שונים על-ידי הגרמנים הנאצים ועוזריהם האוקראינים והפולנים, הפך בית הכנסת להיות בית כלא ומי-קום ריכוז היהודים שנמצאו מסתתרים אצל איכרים אוקראינים בכפרי הסביבה, או בבונקרים ובמקומות-מחבוא אחרים. משם היו מוציאים אר-תם אל בית הקברות החדש והמיתו אותם ביריות ובעינויים שונים ומשונים. היהודים שנכלאו ב-בית הכנסת ידעו ששוב לא יישארו בחיים... עדים לכך הקירות הלבנים והגבוהים אשר ספגו לתוכם אנחותיהם ובכי התמרורים של היהודים

העיר קובל לא הצטיינה מעולם בבתי קומות או בבנייני פאר. הבתים היו נמוכים ובנויים מעץ, גם בתי הכנסת והמדרשות היו בנויים מעץ. דל-יקות היה, לפיכך, שכוחות בעיר, חלקי עיר שלי-מים היו עולים פה ושם, מפעם לפעם, באש ועשן. בין-לילה. כך, שמכל בנייני העיר העתיקים ובתי הכנסת ההיסטוריים לא נשאר זכר.

בראשית המאה זכתה קובל לבית כנסת גדול ומפואר, בנוי לבנים ומתנוסס לתפארת כרחוב היהודי. אמנים הישוו לפנים בית הכנסת מראה נהדר, החיטובים והפיתוחים השונים בארון הקור-

בית הכנסת הגדול בקובל

האומללים, נשים, זקנים וטף, צעירים וזעירים, אשר חרתו, מהם בצפרניהם ובדמם, על הקירות פנייתם — זעקתם האחרונה לאחים, קרובים וידי-דים, וכל היהודים הנשארים חיים בעולם כלו, לנקום את נקמת דמם הטהור, השפוך בידי צורר-רים.

וכך סיפרו הקירות על משפחות שלמות, על בחורים צעירים ועלמות אשר אהבו ונכספו לחי-יים — ופתיל חייהם ניתק לפתע בצורה כה אכזרית ואיומה, האנשים שעברו את קובל וביקדו כבית הכנסת שנשאר עומד מיותר על חלו, נודעזעו למראה ולמקרא מאות ואלפי הכתבות

דש ומסביב לו, הבמה שבאמצע, החלונות הגר-בוהים והכיפה העגולה השרו בו רוח מיוחדת. של מיסתורין והשראה. אכן, בית-כנסת זה היה אחד היפים והחזקים-יציבים בעירות וערי הס-ביבה.

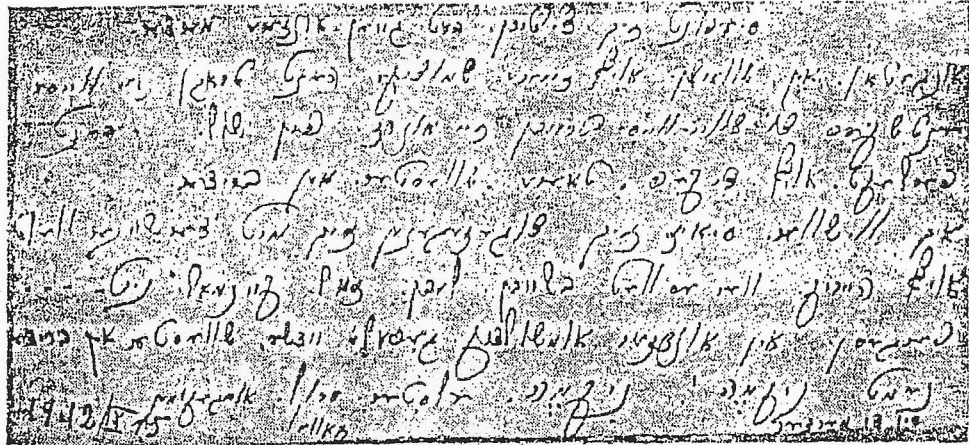
רצה הגורל ובית כנסת זה שימש מקלט אחרון ליהודים הנרדפים בקובל ומתוך כך גם עד אחרון לסופה של קהילה מפוארת זו, רצה הגורל — וקירותיו הפכו להיות עדים חיים ומספרים על שעות חייהם האחרונות ועל קצם המר והנמהר של בניה.

אחרי פעולות השמדה ואקציות שונות בפרקי

שעל הקירות, בשפות שונות — לפני שאלה
טויחו וסוידו ועקבותיהם נמחו ללא שריד כנר-
אה, בכוונה תחילה...
הרבה גילו כתבות של קרובי משפחה, רק
מעטות מהן הועתקו וכך הונצחו לדורות, וכאשר
הגיעו אלינו, אחרי טלטולי דרך קשים ובדרכים-
לא-דרכים, שארית הפליטה, הביאו לנו את
צעקתה המרה של היהדות המושמדת בקובל, כפי
שצעקה קירות בית הכנסת הגדול.

אזוי ביל שוידערלעכע סצענטעס,
אזוי ביל גרויזאמע בילדער,
אזוי ביל זיין או קיין ווארט פראטעסט,
נאר טרערן.
קיין האנט הויבט זיך נישט,
נאר מען רופט צו גאט!

לייבל סאטנע, 22.8.1942

הולכת אני אל השקט הנצחי.
סוניה מלניצר (בפולנית)

שקט הרוצחים כאוב.
כאולם שוררת דממה.
לשמוע קולותיהם הלבבות הולמים בעוז.
אלוהים, קחנו אל נצחיד,
אך שלם ישלמו עוד הרוצחים בדמם.
איך אובל לשמוח — אם אהיה כבר בקבר —
אבל חפצתי כי לנתחים חיים
עוד ייגזרו ילדיהם האחרונים...
עוד שעה ועוד רגע...
היה שלום עולמי היפה,
שטרם הכפקתי להכירך.

סוניה ארבייטער וכל משפחתה

בדם ואש יהודה נפלה,
בדם ואש יהודה תקום.
נצח ישראל לא ישקר.

נורים רויון, 19.9.1942

קירות אלה ייכנסו בהיסטוריה כאות קלון
מחריד לצוררים הנאצים ולשונאינו בעולם כלו,
ואות קלון לאלה, אשר יכלו אולי, לו רצו, לצעוק
חמס — ולהציל. אולם אלה מילאו פיהם מים
ושתקו. נאלמו דם בקירות. באו קירות ממש
והשמיעו אנחתם האחרונה של קדושינו המעור-
רים, אבן מקיר חוצק וזעקתם.
והרי כמה כתבות, כפי שהועתקו וצולמו:

אריק, אל תבטי דמנו! שמים, נקמו נקמתנו!
אנו הולכים למיתה אכזרית יחד עם כל עדת
קובל עלידי הרוצחים האכזריים.

יום ה', י"ד ימים לחודש אלול, בזומה יעקב,
דוד ויהודה.

דם טהור ישפך, בעוד שעה, של צעירי עמנו,
דם נקי כמי הכנרת, דורשים אנו נקמה אכזרית,
יהודה שכטר

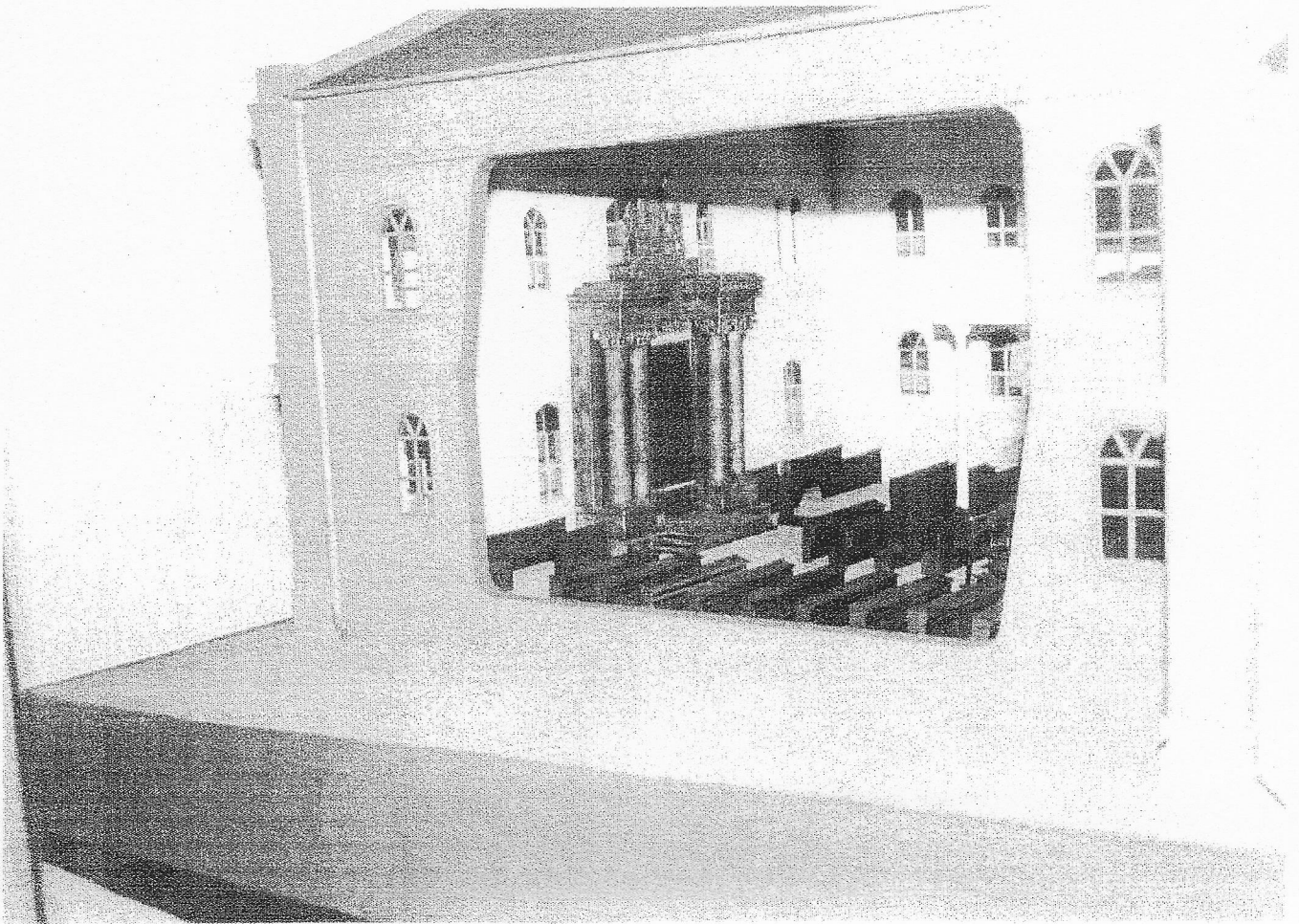
בת עשרים הנני, הוי, מה יפה העולם מסביב.
למה יורידוני לטמוון, עת כל ישותי מושעת
לחיים? האמנם, רגעי האחרונים הגיעו? נקמה!
נקום ונקום כל אשר יקרא את מושאלתי האחי-
רונה.

גלא חתימה

כיפת בית הכנסת הגדול בקובל

כשניגשנו לבנות את דגם בית הכנסת הגדול-לזכר יהדות קובל- היה ברור לנו, שלא ניתן להשלים את כל עבודות הפנים, והכוונה במיוחד לכיפה העגולה על ציוריה הנפלאים. היו לנו קשיים טכניים וכספיים. הצד הטכני הוא שהכריע, לדחות את השלמת הכיפה. היינו חייבים לגבש תכנית, שתאפשר לבנות קונסטרוקציה בקנה מידה יותר גדול על-מנת לאפשר לאמן לשחזר ולצייר את פנים הכיפה-שתיראה לעין הצופה. הכיפה שנמחקה צוירה בזמנו ע"י אמן רוסי-לא יהודי-מאודיסה, אמן בחסד עליון שהצליח לקשט ולצייר את פנים הכיפה בציורים של כלי-זמר עתיקים ששימשו את הכהנים בבית המקדש.

האמן חילק את פנים הכיפה לששה חלקים ובכל חלק כלי-זמר ופסוק שלו. "הללוהו בתקע שופר" -

כרגיל היו הכהנים תוקעים בשופר והלויים היו מזמרים ומנגנים בעת עבודתם בבית המקדש. "הללוהו בנגבל וכנור" - הם כלי נימים בהם נגנו הלויים ושרו מזמורים של דוד המלך "נעים זמירות ישראל".

"הללוהו בתוף ובמחול" - בהם נגנו בני-ישראל ובמיוחד בנות ישראל, שיצאו במחול. "הללוהו במנים ובעגב", "הללוהו בצלצלי שמע", "הללוהו בצלצלי תרועה". כאמור ששת הפסוקים, שתוכנם שבח והלל לאל בקודשו, היו המוטו של הצייר לציוריו הנפלאים, שביטא בציוריו את רוח הקדושה של מזמור הללויה-כל הנשמה תהלל-יה. מזמור קצר מלא עוז, המסיים את ספר התהלים כולו..

הצייר הבלתי נודע השכיל לצייר תמונות נפלאות בסגנון קלאסי ולדאבון ליבנו הושחתו ואיבן קיימות. עוד. השחזור של ציורי פנים-הכיפה, החזירו את העטרה ליושנה וישמשו מזכרת לדורות הבאים.

פרט מעניין לסיום המאמר: תמונות פנים הכיפה צוירו בידי אמן רוסי לפני מלחמת העולם הראשונה. הכיפה הושחתה בתום מלחמת העולם השנייה, בתקופת שלטון רוסיה הסובייטית. דגם בית הכנסת הגדול

~~והכיפה שוחזרו וצוירו בידי שני אומנים יהודים, שעשו עליה מרוסיה וחיים כמדינת ישראל.~~

לפי מ. י. ג.

ההנהלה הציונית בארץ-ישראל
מחלקת-העלייה
ירושלים

No 1189

9/16

1189

1189

1189

דמויות מן העבר

הקדושים והטהורים הי"ד

תלמידי תיכון מצטיינים ושניהם זכו להשכלה גבוהה, שלא כל אדם בקובל עירי זכה בה ושניהם היו מהנדסים מוכשרים.

אולם לכלל סרטיפיקאטים בכדי לעלות ארץ זה לא הגיע הדבר. אמנם, אנחנו, קבוצת חב"רים כאן הפכנו עולמות. לבסוף התקשרנו אף עם כמה מפעלים (שלא היו מרובים אז בארץ) על-מנת שישלחו להם „זרישות עבודה“ או לם — אחרנו. פולין נלכדה לפתע פתאום בצפריני הנאצים ועלתה בלהבות. סופם של גרישה ואיזיה שגם הם נלכדו בצפריניהם הדור-סות והעקומות של העופות הטמאים...

מיישקה ויינטרוב

הוא הגיע אלינו, יחד עם בני משפחתו, ממ-קומות רחוקים מרוסיה. או לא הבין אף מלה אחת יידיש או עברית. היה מלא תורת מרקס ולגין כרימון ומילא כרסו בספרות הרוסית. אך מהר מאד התאזרח בקרבנו ו„תפס“ את העקרון של דרכנו. את מקומם של מארקס-לנין תפסו א.ד. גורדון ודומיו. ציונים-עובדים מגשימים. תמונה גדולה של א.ד. גורדון ב„רוי-באשקה“ הרוסית נתלתה בחדר. אף הוא — כל ימיו היה לובש „רובאשקה“ (חולצה) שכזו. הוא נתן הרבה מאד לנוער בעיר, אך הגורל התאכזר משום-מה אליו ושאיפתו להשיג סרטיפיקאט בדרך כלשהי לא נתגשמה. הוא יצא לעת-עתה לעולם הרחב. לפאריס, אך שם נפל יום אחד בידי הגסטאפו ששלחה אותו, דרך ארובת כבשנים במחנה ריכוז — השמימה.

פאליק באר

פאליק באר הגיע אלינו מסביבה אחרת מש-לנו. הוא היה תלמיד ישיבה הרבה שנים ועמד לקבל סמיכות רבנות, אלא שעבר משבר, אח-זתו „קדחת ההשכלה“ ואת הדרך מהישיבה ללימודי חול עבר בקפיצה אחת. קפצה לו הדרך גם אל קן „השומר הצעיר“ וכשם שידע לשחות ב„ים התלמוד“ כך צלל מהר מאוד לעומקי התו-רה הציונית-סוציאליסטית ואף החל להטיף לת כאלו היה כזה מבטן ומלידה... הוא היה יליד טריסק הקרובה והגיע לקובל

שמחתי להצעתו של ידידי, עורך הילקוט, להמשיך בתיאורי חברי מנוער, אשר לצערי הרב לא זכו לשבת אחים גם יחד עמנו במדינת ישראל והם הלכו בדרכם של כל יהודי עירי קובל ושל יהודי כל יתר הקהילות הקדושות בוואלין וכו' וכו' — בדרך אשר ממנה לא ישו-בו עוד...

האם אני זוכר את כל חברי מהימים ההם? וכלום אפשר לשכוח אותם? מספיק שאתבוודד באיזו פינה. עם עצמי ועם זכרם. שארשום את שמותיהם על גבי נייר, בבחינת ושוית לנגדך, ושוב אני בחברתם...

משה'לה צ'ודאק

שמו היה קופרברג וקראנו לו צ'ודאק (משור-נה) על שום ראיתו השונה את העולם. שונה מראיתנו אנו. הוא היה „מתמיד“. קרא ושנה יומם ולילה ממש — ומה פלא שראה הכל באור אחר? ביחוד כשהגורל המר לו לא מעט: לא מצא לו עיסוק כלשהו ופרנסתו על אמו האל-מנה. אמנם. בכך לא היה יוצא מן הכלל. רבים היו סמוכים על שולחן הוריהם בחוג חברינו הנרחב. אלא שלו היה קשה להשלים עם כך והוא נתפס להזיות והטיל עצמו לעולמות רחו-קים. „כל כך למה, משה'לה?“ „המציאות המ-רופשת“ — היה עונה כשדוק של עצב נתלה בעיניו. „הנוער היהודי בקובל טובע בבויז, כלום אינכם מבחינים בכך? ומי יצילנו?“ בלכתו ברחוב היה תמיד נחפז. צועד מהר עד לקוצר נשימה. „אין הרחוב צריך לדעת שאני הולך בטל. אני אדם עסוק אני, אתה רואה, רחוב?“

משה'לה השיג סוף-סוף משרה ודווקא לפי רוחו וכשרונותיו, אלא שהיה זה זמן קצר בל-בד לפני השואה. את צעדו האחרון צעד, כא-מור, יחד עם כל יתר יהודי קובל בתהלוכת המוות שיצאה מבית הכנסת הגדול. לא היה טעם לחקור איך הוא הלך. אולם אני רואה אותו צועד מהר-מהר ונשימתו קצרה.

גרישה ואיזיה

גרישה ואיזיה בויים — שני אחים היו. הם שיסדו את קן השומר הצעיר בעיר. שניהם

תמונות מקובל - עם חברים 1922

שירת בצבא הפולני בסוף שנת העשרים
(למרות התנגדות ההורים).
הגיע לדרגה מכסימלית סמל ראשון
היה מפקד כיתה,
שירת עד לסמוך לעלייתו ארצה.

זיך שנעל דערווארבן א נאמען אין גאנץ וואלין. ער איז געווען א גוטער ארגאניזאטאר און א גוטער רעדנער. אין דער צענטראלע אין ווארשע האט מען אים ריכטיק אפגע-שאצט.

ווען איך בין עולה געווען האט מיך יידעלע באגלייט קיין ווארשע. ווארטנדיק אויפן אַנקור מען פון צוג האט ער מיט מיר איינגעטענהט וועגן חוב פון די עולים דארטן, פאר זייערע איבערגעבליבענע חברים דא. פארן איינשטייגן האט ער א זאג-געטן:

— דו זעסט, דיר איז די זאך געלונגען. מיר, זאגט דאס הארץ, אז איך וועל דערצו ניט דערגרייכן.

מיר האבן זיך ביידע קוים איינגעהאלטן פון וויינען.

דאס הארץ האט אים געזאגט דעם אמת...

אדאלף

אדאלף ראזענצווייג. די פאמיליע איז אַן געפאָרן קיין קאוועל פון דייטשלאַנד. „דייטשן“ זינט דורות-לאַנג.

ביי זיי אין הויז איז שטענדיק געווען שאַטטיל. „דורכאויס רויק“. מיר פלעגן שטענדיק גיין דאָרט אויף די שפיץ-פינגער.

די מאמע, אן עלטערע, מיטלווקסיקע פרוי, האט אויסגעזען ממש ווי א דייטשקע. דער טאטע — א שיינער ייד מיט א ווייס, אַרומ-געשוירן בערדל. מיט א קליינע יאַרמלקע אויף א שיינעם, ווייסן קאַפּ. מיר האָבן קיינ-מאַל ניט געקאַנט פאַרשטיין, ווי אַזוי אַזאַ קליין יאַרמעלקעלע האַלט זיך אויפן קאַפּ. גערעדט האט מען אין שטוב נאָר דייטש. אבער אַדאַלף האט זיך גאַנץ שנעל צוגע-פאַסט צו אונדז, וואַלינער, פראַווינציעלער קינדער און געוואָרן איינער פון אונדז. גאָר אין גיכן איז ער געוואָרן אויך איינער איי-בער אונדז. ער האט פאַרמאַגט איינגעבוי-רענע-אייגנשאַפטן פון אַן אַנפירער, אַ מנהיג. אין שולע, אין קו, אויף דער גאַס.

בילדלעך קליינע, פאַרגעלבטע, אַ ביסל אַפ-געריבענע. די צייט האָט אירע פּרעסערישע ציינער, אויף דער צווייטער זייט — חברישע אויפשריפטן אויף „אַלע פיר שפּראַכן“: יידיש, העברעיש, רוסיש, פּויליש. אַלע שרייבן בערך דאָס זעלבע: „צום אייביקן אַנדענק“. איצט קלינגט עס כמעט ווי אַ שרעקליכע נבואה: כמעט אַלע זענען אַוועק אין דער אייביקייט... געקומען זענען זיי ווער פון „חדר“, ווער פון ישיבה, ווער פון דער רוסישער און ווער פון דער פּוילישער שולע. ווי פון זיך אַליין האָבן זיך אַנגעהויבן וועבן חלומות און איי-דעען. פון אַ נייער צוקונפט, העט-ווייט ווי די זון שיינט און „צעדער קושן זיך מיט די וואַלקנס“...

עלטערן זענען ניט מסכים געווען, די מער-הייט האט ניט פאַרשטאַנען וואָס הייסט אַן „אידעען-קאַמף“. און אַזוי איז די מלחמה געווען אויף צוויי פּראָנטן — אויך אין שטוב. אַבער די יוגנט האט קיינמאַל דעם קאַמף ניט אויפגעגעבן, זיך מקריב געווען פאַר אַן אידעע. אַבער ליידער האָבן נאָר ווייניק זוכה געווען זייער ציל צו דערגרייכן.

יידעלע

אַזוי האט מען אים גערופן. געהייסן האט ער יודל גאַלפּערין.

פון דער פּריסטער יוגנט אַן איז ווי אַן האַרב געליגן אויף זיינע שוואַכע, דאַרע פלייצעס אַן עלטערע מאַמע מיט צוויי שוועס-טער און אַ געוועלב פון קינד-געשיר וואָס ער האט געדאַרפט באַאַרבעטן און אויך לערנען אין גימנאַזיע. דאָך האט יידעלע געפונען שטענדיק צייט זיך אַפּגעבן מיט יוגנט-אַרגאַ-ניזאַציעס: צוערשט הצופים און דערנאָך השומר הצעיר און גלייכצייטיק אויך אין ספּאָרט קלוב חשמלאים און געווען אַ פאַרשטייער פון השומר הצעיר אין פאַרשידענע קולטור און יוגנט אַנשטאַלען.

דער פעיקער, אַרבעטזאַמער יידעלע האט

מאניק

מאניק גילדווארג איז געווען ווי געקנאָטן פון אַ באַזונדערן חומר. אַ שטילער, אַיינגע-האַלטענער, זעלטן-ווען אַ שמיכל געטון. ערנסט. אָבער איבערגעגעבן און שטענדיק אויסגעפירט אַלץ וואָס מ'האַט אויף אים אַרויפ-געלייגט. מאַניק האָט געהאַט פון וועמען צו לערנען. ס'געווען ביי זיי אַ שטוב אַזאָ. סיי זיין טאַטע, סיי זיין מאַמע זענען געווען ציר-ניסטישע טוערס.

אין ווינטערדיקע, שנייקע אָונטן, ווען מיר פלעגן זיך צענויפקומען ביי די גילד-וואַרגס אין הויז, האָט אונדז באַהערשט אַ מין נשמה-יתרה-געפיל. אַ גרויסער צימער מיט אַ לאַנגן טיש, דער טאַטע איז געזעסן אויבן אָן. מיר זעלע אַרום טיש ממש ווי דערוואַק-טענע מענטשן. די מאַמע האָט געוואָסט מיט וואָס יעדער פון אונדז פאַרנעמט זיך אין אונ-דזער אַרגאַניזאַציאָנעלער און געזעלשאַפטלי-כער אַרבעט. מיר האָבן געפילט, אַז מיר ווערן אַפגעשאַצט. אַז מיר טוען אויף עפעס וויכטיקס, דער עיקר, די מאַמע גילדוואַרג אַליין אַכט אונדז זייער.

און געוועבט האָט זיך אַ לעגענדע, אַז אַט די שיינע שטוב, מיט אונדז אַלעמען צו-זאַמען, וועט זיך אַ מאַל אַריבערפירן אַהינצו. אין לאַנד פון אונדזערע חלומות, און דאָרט וועלן מיר ממשיך זיין אַן אַ סוף.

אָבער, ווי אין אַ סך לעגענדעס, איז אויך אַט די שיינע שטוב, מיט אירע אַיינוווינער, אַרויף אין די ווייטע הויכקייטן.

פיר שוועסטער

פיר שוועסטער זענען זיי געווען. נאָר איינע פון זיי איז געלונגען צו זיין דאָ מיט אונדז. דריי זענען געבליבן אין קאָוועל. פון די דריי איז מיר פאַרבליבן, אין בילד און אין זכרון — חוה. חוה האָט געהערט צו אונדזער טרוי-מער-קרייז. געשפינט צוזאַמען אין דער שטיל און אויף אַ קול דעם גאַלדענעם חלום. געווען איז זי שיינ, און שלאַנק, און יינג. מיט אַ בלאַנדן קאַפּ האָר און הימל-בלויע אויגן —

אַדאַלף איז געווען פון די ערשטע וואָס האָבן געפרוּווט עולה זיין, אומלעגאַל, קיין „אַרץ“. ביי דער טשעכישער גרעניץ האָט מען אים געכאַפט און צוריקגעשיקט. ס'איז אים ניט געגאַנגען.

ער האָט זיך קיינמאַל ניט מיאש געווען. ער האָט געמאַכט נאָך פאַרשידענע פרוּוון עולה זיין, אָבער ס'איז אים קיינמאַל ניט געגאַנגען. ער איז שטענדיק צוריקגעקומען. נאָר פון זיין לעצטן וועג איז אים ניט גע-לונגען צוריקקומען...

ייצעלע

ווען ייצעלע אַטלאַס פלעג אַרויפגיין אויף דער בינע, ביי אונדז אין קו אויף אַ „ליטע-ראַרישן אָונט“ אין די פרייטיק-צונאַכט'סן, האָט ער אפילו ניט באַדאַרפט עפענען דאָס מויל — דער „עולם“ האָט זיך שוין געקיי-קלט פון געלעכטער, ווייל געווען איז ער אַ בחורל אַ דאַרינקער, אַן הויכניקער, מיט אַ פאַר פענסנע, וואָס זענען קיינמאַל ניט בשלום געווען מיט דער נאָז, און אַ דאָר העלדזל, אַיינגעצויגן מיט אַ פאַרצעלייען קאַלנערל, און אַ בינדע אויך. שוין דעמלט האָבן מיר עס גערופן „אַ הערינג“.

אַט שטייט ער אויף דער בינע און ליינעט מיט כלומרשטן פאַטאַס זיין אייגענע „פאַ-עזיע“:

„...און דער הימל, באַשאַטן מיט קימל

כאַפט אַ דרימל.

און אויף דער ערד, שטאַרק פאַרקלערט

שטייט אַ פערד“.

און ווייזט אַן אויף זיך. איז ווער האָט זיך געקאַנט אַיינהאַלטן פון געלעכטער? בפרט ווען ער האָט געלייענט הומאַרעסקעס פון באַוואָסט-טע הומאַריסטן.

ניט שטענדיק איז אונדז, יידישע יוגנט דעמלט, געווען פויגלדיק אויפן האַרצן. אָבער ווען ייצעלע איז געווען מיט אונדז, האָבן מיר פאַרגעסן פון אַלע צרות.

אים אַליין האָבן, צום סוף, די צרות ניט אויסגעמיטן...

קאוולער זכרונות

אליהו מאנדעל (תל-אביב)

בערעזענע ביימלעך אין ריוזשינער שטיבל

אים דעם סמבטיון, מיט די עשרת השבטים פון יענער זייט...

געפירט האט זיך דאס ריוזשינער שטיבל כלומרשט ווי אלע אנדערע בתי-מדרשים און שטיבלעך אין שטאט: עטליכע „שענערע“ בע-ליבתים, עטלעכע תקיפים, „חוקות“ אויף „שיינע“ עליות א.א.וו. אין תוך אבער, איז'ס געווען א ביסל אנדערש: דער אלטער ריוזשינער זי"ל האט געהאט א סך זין און אייניקלעך וואס האבן זיך א ביסל ניט איינגעטיילט מיט דער ירושה און יעדער פון זיי האט געגרינדעט א באזונדער דינאסטיע. מאי טעמא האט זיך דאס שטיבל געטיילט אויף טישן: דער באיאנער טיש, דער סאדיגורער טיש, דער טשארטקאווער טיש. יעדער טיש האט געהאט זיינע חסידים און געפראוועט זייערע שמחות און יארצייטן פאר זיך. פונדעסטוועגן איז מען געווען געאיי-ניקט און וועלכער רבי ס'האט זיך ניט אראפ-געכאפט איז די שמחה און חסידישע הילולא געווען א בשותפות'דיקע.

אין ריוזשינער שטיבל האט זיך שטענדיק גע-טומלט צוליב נאך א סיבה: דאס שטיבל האט פארמאגט א שיינע, בריונדע יוגנט, וואס איז ווייט ניט געווען צופרידן פונעם „ביסל אלט-ווארג“, וואס האט געוויינלעך א טבע צו הערשן. אט די יוגנט האט געזוכט א געלעגנהייט עפעס אויפטון.

און אזא געלעגנהייט איז זיי, ניט ריבטנדיק

א קליין גיט ברוקירט געסל מיט הילצערנע קלאדקעס, אונטער דער גרויסער שול. דא גע-פינט זיך דאס ריוזשינער שטיבל. ממש ווי ס'וואלט זיך געטוליעט צו דער גרויסער, רוי-טער געביידע פון דער קאוולער שטאט-שול, הגם דער „זקן“ פון זיי ביידן איז דאס שטיבל. דאס האט אפילו אן אורח אויף א ווייל געקאנט זען: די שינדלען פון דאך, די הילצערנע ווענט, דאס גאנצע שטיבל איז געווען באדעקט מיט מאך, ווי גרויס ס'איז געווען. וואס שייך דער „רויסן“.

איבערווייניק איז אלץ געווען שייך: דער שיינער באלעמער מיט די געשניצטע עמודים מיט א קופאל, וואס האט זיך אריינגעשניטן טיף אין דער סטעליע אריין; דער קינסטלערישער ארון-קודש, וואס מיין טאטע ע"ה, דער לאנגיאריקער גבאי, האט אפגעקויפט ביי אן אלטן סטאליאר אין גיסכיזי, וואס האט א לאנגע צייט אויף אים געארבעט. אן ארון-קודש — לתפארת, און בא קריינט האט מען אים מיט צוויי לוחות הברית און צוויי „לעבעדיקע“ לייבן אויסגעשניצט פון האלץ פונעם קאוולער פאלקסקינסטלער ר' זוסיע קאנטאר ע"ה (פאטער פון ישראלדיקן מאלער שלמה קאנטאר פון קיבוץ יגור).

גלייך אונטערן שטיבל, אויף מזרח האבן זיך סארשפרייט ברייטע פעלדער און לאנקעס, און א טייכל, וואס א סך מאל, אין די זומערדיקע ייי-השמשות, האבן מיר קינדער געזען אין

★

כיוויל דאָ דערמאָנען געציילטע פון יענער יוגנט אין רוזשינער שטיבל :

די ברידער מענדל און יוסף באַקן. צוויי האַרעפאַשנע פאַכלייט אין צוקערמאַנס מיל; געחלומט האָבן זיי עולה זיין קיין אַרץ-ישראל און אַרבעטן אין באַראָן ראָטשילדס מיל אין חיפה. אַ חלום וואָס איז קיינמאַל נישט פאַרווירק- לעכט געוואָרן.

די ברידער אהרן און שלמה לקח. אויך זיי האָבן געשטרעבט קיין אַרץ-ישראל און אַפילו געחלומט זיך אַנשליסן צום „אַרבעטער-קלאַס“ אין אַ קיבוץ. שלמהן איז געלונגען אנטלויפן צוזאַמען מיט די רוטן, אָבער איז אומגעקומען אין טיף רוסלאַנד.

די אייניקלעך פון ר' שרוליע לאַנדאָ. לה- כעיס דעם זיידן האָבן זיי זיך געלערנט פאַכן כדי עולה זיין. זייערע תפילות זענען ווייזט אויס אין הימל נישט אַנגענומען געוואָרן...

יחזקאל און נחום זעלצער, צוויי שיינע בלאַג- דע יינגלעך, גוטע לערנער: גפתלי מלמד, אַ בחור אַ ריז מיט צוויי געזונטע הענט און אַ געזונטע נשמה, ווען ער האָט געמאַכט הגבה מיט דער שווערער ספר תורה, איז מען געווען זיכער אַז מ'וועט נישט דאַרפן פאַסטן... די בריי- דער ברוך און משה ביאַלער, יאַרן-לאַנג באַאַר- בעט אַליין זייער גרויסן גאַרטן און זיך געלערנט זיין יידישע פוייערים; די פעייקע 4 ברידער קונישצער. נאָר איינער פון זיי האָט זוכה געווען עולה זיין; די 3 ברידערלאַך ווערבע, די פער- מאַנענטע שלוחי-מצוה צו אַ קראַנקן אָדער צו אַן אַרימער פאַמיליע; שרוליק שטיינאוואַרצל — דער שווייגער און גרויסער תלמיד-חכם; דער בוכהאַלטער שלמה'לע בערגיל — געווען אַ מזיגה פון „תורה, סחורה און השכלה“; שרוליק אייניקל-חסידים, אַ הייסער חסיד פון... מאַרטין בובער און זיין שטרעבונג איז געווען אַריבער- פירן דעם חסידישן ברען אין... די קיבוצים פון השומר-הצעיר.

די אלע און אַ סך, אַ סך אַנדערע האָבן גע- לעבט און געדאוונט און געלערנט צוזאַמען אַ שיעור און געחלומט וועגן אַ נשמה-יתירה'דיק לעבן... נאָר אין אַרץ-ישראל, אַ לעבן, וואָס זאל זיין אַ מין געמיש פון חסידות און אהבת ישראל און יושר — מיט עבודת כפיים.

זיי זענען ליידער אלע אויסגערופן געוואָרן צוזאַמען מיט די צען בערעזענע ביימלעך, וואָס זיי האָבן געפלאַנצט, צוזאַמען מיטן רוזשינער שטיבל, וואָס איז געוואָרן אַ בערגל אַש...

זיך, ווי אַראַפגעשיקט געוואָרן פון הימל: צען בערעזענע ביימלעך.

מעשה שהיה כך היה: דער איינגאַנג אין שטיבל איז געווען אַ מין לאַנג געסל. האָט דער גבאי, וואָס האָט געהאַט אַ ביסל שוואַכקייט צו נאַטור, אין איין עצה מיטן יינגוואַרג, פאַר- פלאַנצט, ערב שבועות, צען יינגע בערעזקעס, פינף פון יעדער זייט סטעזשקע. אַ מתנה פון אַ ייד, אַ נגיד, און אַ „מאָדערנער“ דערצו, ר' פאליק פידל.

איז שבת פאַר שבועות געגאַנגען דאָס שטיבל אויף רעדלעך די מתנגדים פון גבאי, בראש ר' שרוליע לאַנדאָ, אַ פאַנאַטישער ייד, מיט זיינע אַגהענגער, האָבן געמאַכט אַ ויצעקן:

— ס'טייטש, היתכן, דער גבאי וויל מאַכן פון שטיבל, להבדיל, ווי אַ קלויסטער, מיט ביימער גאַר. וווּ איז געהערט געוואָרן אַזו זאָר, אַ יידישער מקום-קדוש!

דעם שבת, נאָך מיטיק, האָבן זיי מפסיק געווען דאָס לערנען און באַשלאָסן, אַז תיכף נאָך הבדלה, איה"ש, וועלן זיי די ביימלעך עוקר מן השורש זיין.

האָט זיך דאָ אַריינגעמישט די יינגוואַרג. באַלד נאָך מעריב האָבן זיי זיך אויסגעשטעלט צו צוויי שורות פון יעדער זייט שורה ביימלעך — און, אדרבא, זאל עמיצער פרווזן רייסן די ביימלעך! ווי באַלד אַזוי, האָט די „רעוואָלוציאַ- גערע“ יוגנט פאַרקלערט נאָך עפעס: זיי האָבן ערב שבועות דעקאַרירט דעם בעלעמער מיט אַ סך גרינס, פאַרשפרייט אויפן פאל לעפעכע פונעם נאָענטן טייכל, פאַרכאַפט דעם גרויסן פאַליש, דאַרט אַריינגעשטעלט דעם אַלטן אַרון- קודש און געשאַפן אַן אייגענעם מנין פון בלוזי יינגוואַרג.

ווען די זאָך איז באַוואוסט געוואָרן צווישן דער יוגנט אין שטאָט, האָט מען אַנגעהויבן לויפן דאוונען אין „זייער“ יינגן מנין, יינגוואַרג פון אלע יוגנט-אַרגאַניזאַציעס, פון צעירי מזרחי ביז השומר הצעיר, אפילו פון בונד און גימ- נאַזיסטן. ס'איז געוואָרן ליהודים, און געדאוונט האָט מען — בהתלהבות...

צו ביסלעך, צו ביסלעך האָט „מנצה געווען“ די יוגנט, הרב אפרים קירושנערס יינגער איי- דעם איז געוואָרן רב פון רוזשינער שטיבל. דאָס איז געווען ממש אַ זיידענער יינגערמאַן, אַ גרוי- סער למדן, אָבער אויך אַ „היינטוועלטיקער“. ער איז אויך געווען באַאיינפלוסט פון זיין יינגן שוואַגער, וואָס איז געשטאַנען בראש „תפארת בחורים“ און איז געווען אַקטיוו צווישן דער רעליגיעזער יוגנט אין שטאָט.

אליהו מאנדעל

תל-אביב (קאוועל)

קאוועל — דאָס וויגעלע פון יידישע סקאוטן אין וואַלין און פוילן

פרעמדע שיפן, דער מענטש וואָס האָט איבער-געפירט צענדליקער טויזנטער (190,000) „אומ-לעגאלע“ עולים קיין ישראל, ערשטער שיפס-קאפיטאן אויף אונדזער ערשטער קריגס-שיף און נאך און נאך.

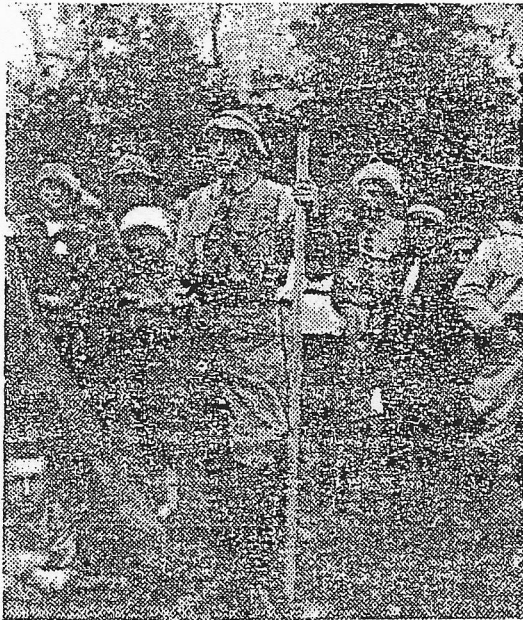
לוסיע איז געבוירן געוואָרן אין קאוועל ביי פארמעגלעכע עלטערן. אין דער ערשטער וועלט מלחמה האָבן זיינע עלטערן פון פחד פאַר די דייטשן אויסגעוואַנדערט קיין טשערניגאוו, רוסי-

די ישראלדיקע סקאוטן אַרגאַניזאַציע הצופים פיערט איצט איר פופציק יאָריקן יובילעאום. און ווירקליך, זיי מעגן זיך פרייען און פייערן: די הצופים אַרגאַניזאַציע אין היינט צו טאָג די גרעסטע יוגנט אַרגאַניזאַציע אין ישראל און ציילט אַ סך טויזנטער חברים, יוגנטלעכע פון 8 יאָר אָן „ביז צו דער חתונה“. גרינדער און עקס-חברים האָבן נחת און פאַרשטייט זיך — „עוד היד נטויה“.

איז כדאי ביי דער געלעגנהייט, דערמאָנען די ערשטע סקאוטן אַרגאַניזאַציע אין פוילן, וואָס איז אַרגאַניזירט געוואָרן מיט 51 יאָר צוריק אינעם באַקאַנטן שטעטל אין וואַלין — קאוועל. ווי באַוואוסט איז די סקאוטישע אַרגאַניזאַציע וואָס באַדען פאוועל האָט געגרינדעט, פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין אַ וועלט באַוועגונג צווישן דער יוגנט אין אַ סך לענדער. יעדעס לאַנד האָט צוגעפאַסט די סקאוטישע פרינציפן צו אירע אייגענע נאַציאָנאַלע באַדעפּענישן.

פאַרשטייט זיך, אַז אויך מיר, די יידישע יוגנט אין קאוועל, וואָס אויף אונדזער מזל איז אויסגעפאַלן, ווי אויבן דערמאָנט, צו זיין די ערשטע אין גאַנץ פוילן — האָבן אַלץ געטון כדי די באַוועגונג זאָל בילדן אַ ראַם צו אַנט-וויקלען אונדזערע נאַציאָנאַלע באַפרייאַונגס-אינטערעסן. ס'באַוואוסט ביז היינט, אַז די יידישע באַפעלקערונג אין קאוועל האָט זיך אויסגער-צייכנט מיט איר נאַציאָנאַלן, שטאַלצן באַוואוסט-זיין און איז געווען אַן אַרגאַנישער טייל פון ברייטן רוסישן יידנטום, די מערהייט — ברייט-האַרציקע וווילע פאַלקסמענטשן.

אַט פון אַזעלכע יידן איז אויסגעוואַקסן אין קאוועל דער גרינדער פון דער דאַרטיקער סקאוטן-באַוועגונג וואָס האָט זיך דערנאָך פאַר-שפרייט אויף וואַלין, פאַלעסיע, ווייסרוסלאַנד און אין אַ גרויסער טייל פון פוילן. געהייסן האָט ער לוסיע (אַליעזר) כאַדאַראַוו, שפּעטערדיקער ציוניסטישער קעמפּער, יוגנט-פאַרשטייער אויפן 12-טן ציוניסטישן קאָנגרעס א. א. ערשטער פאַרשטייער פון דער „הגנה“ לערנען יס'וועזן, פון אונדזערע ערשטע יוגגע שיפס-קאפיטאַנען וואָס האָט זיך צוערשט אויסגעצייכנט אויף

לוסיע כאַדאַראַוו צווישן אַ גרופּע סקאוטן לאַנד (1914) און זיך צוריקגעקערעט אין 1918. געווירקט האָבן אויף לוסיען די אַקטאַבער-רעוואַלוציע און דער מבול בלוטיקע פאַגראַמען וואָס האָט זיך אויסגעגאַסן אויפן אוקראַינער און רוסישן יידנטום.

אין קאוועל אונטער דער פוילישער הער-שאַפט, ווען דאָס יידישע לעבן האָט זיך אַ ביסל איינגעשטעלט, האָט לוסיע געפונען אַ ברייט פּעלד פאַר זיין אידעע. קאוועלער יוגנט האָט אים אויפגענומען מיט ברייטע, אַפּענע אַרעמס, ער „גדוד המרגלים“ האָט געהייסן די סקאוטן אַרגאַניזאַציע. און באַלד האָט זיך דערוועקט די פּראַגע „מה יאמרו הגויים“, ס'הייסט וואָס וועט זאָגן די פוילישע מאַכט אויף אַט דער שפּיאַנאָזש-אַרגאַניזאַציע? און דער נאַמען איז

געענדערט געוואָרן אויף „התייר הצעיר“ און
אַזוי עטליכע גלגולים פון נעמען: „הצופים העב־
רים“, „השומר טרומפלדור“ ביו צו דער פאַר־
אייניקונג מיט „השומר הצעיר“.

פון קאָוולע זענען צרויסגעפאַרן „אינסטר־
טאָרן“ איבער שטעט און שטעטלעך אין וואַלין,
פּאָלעסיע א. אַז. וו. און פאַרשפרייט צופיות.
ווענדונגען זענען אָנגעקומען פון צענדליקער
שטעט און שטעטלעך. די סקאַטן באַוועגונג איז
געווען „מיליטעריסטיש“ און ס'האַט געשמעקט
פון איר מיט „פולווער“ און דווקא דאָס האָט
געצויגן די יוגנט וואָס זענען געווען „מלחמה־
קינדער“. די ערשטע וואָס האָבן זיך אָפגערוּפן
אויף לוסיעס רוף אין קאָוולע זענען געווען די
הלמידים פון וויינבערגס שולע. וואָס איך בין
געווען איינער פון זיי. באַעדענק ווי מיר זענען
אַלע געלאָפן זיך „פאַרשרייבן“ ביי אים. דערנאָך
זענען געלאָפן צו אים די גימנאַזיסטן פון שעוּר
צאָוס רוסישער שולע. די גרויסע זאַל פון דער
שולע איז דערנאָך געשטאַנען צו אונדזער פאַר־
פיגונג דריי מאָל אַ וואָך. אונדזער הויפט אויפ־
גאַבע איז געווען פאַרשפרייטן דעם ציוניסטישן
געדאַנק.

דאָס דייטשישע פאַרטריבן מיליטער האָט
איבערגעלאָזן אַ גרויסן סקלאַד פון רוקזעק, גער־
צעלטן, קאַלדערס א. אַו. זו. לוסיע האָט צענויפ־
געזאַמלט געלט און אָפגעקויפט דאָס אַלץ. פון
די ברעזענטן האָט מען אויפגענייט מונדירן פאַר

אַלע חברים. ווען לוסיעס „פאַלקן“ האָבן מאַר־
שירט איבער די גאַסן מיט טראַמפייטן און
פויקן, אָנגעטון „ווי סאַלדאַטן“, האָבן יידן
געזען אין זיי דעם קערן פון יידיש מיליטער
אין אונדזער אייגן לאַנד — און ביי אַ סך האָבן
טרערן פון פרייד געגלאַנצט אין די אויגן.

אין 1920, ווען די סאָויעטן האָבן אָפגע־
שטופט די פּאָליאַקן און אַריינמאַרשירט קיין
קאָוולע, איז דער ענטוויאַזם ביי אַ גרויסער
טייל באַפעלקערונג געווען גרויס. מ'האַט גער־
מיינט — ס'זענען אָנגעקומען ימות המשיח.
די יוגנט איז מיטגעריסן געוואָרן און מיר זענען
פאַרוואַנדלט געוואָרן אין „יונגע סקאַטע“ מיטן
„נאַטשאַלניק“ כאַדאַראָו בראש.

אין אַ פאַר וואַכן אַרום האָבן מיר דערפילט
ווי מיר האַלטן אין דער וועלט און די אויסגיכ־
טערונג איז געקומען. מיר האָבן גערופן אַ קאַנ־
ספיראַטיווע פאַרזאַמלונג טיף אין וואַלד. דאָרט
האָבן מיר צענויפגענייט פון צוויי שטיקלעך
שטאַף א בלו־ווייסע פאַן און מיט טרערן אין
די אויגן האָבן מיר אַלע געשווירן טריי בלייבן
אונדזער פריערדיקע אידעע און ממשיך זיין
געהיים אונדזער ציוניסטישע שליחות.

צום גליק האָט די סאָויעטישע אינוואַזיע
לאַנג ניט אָנגעהאַלטן און אין 7 וואַכן אַרום
האָבן די פּאָליאַקן גובר געווען און פאַרטריבן
די רוסן ביז נאָך אַסטראַה־קאַרעץ. מיר זענען
געוואָרן אויס „מאַראַנען“ און ווידער צופים.

שלמה'לה פרידפּרטיג

בזמן האחרון הייתי פוגש את שלמה'לה כמעט מדי בוקר בבוקר.

כמפיץ עתונות בנתניה היה לעתים מבקר אותי במשרדי.

הוא היה תמיד בעל רוח טובה, שמח ועליו — אהב להתלוצץ ולהתבדח. היה
טופח על שכמו של זה או מלטף אחר בבדיחות הדעת. לצחוק אהב מאד ונעים מאד
היה להמצא במחיצתו, כי היה משרה על הכל רוח טובה.

הפקידות כנוהו „הילד“, בלי לקחת בחשבון שהיה כבר אב לשנים — כי שמחה
היתה פורצת מכל אבריו. היה נוהג לשטות בנו בהסתירו איזה חפץ או מדביק משהו
על גבו של מנדהו. לקול צחוקם של הסובבים אותו. אבל מי יכול היה לכעוס עליו.
כי מקובל היה שלו מותר הכל.

טוב לבו היה ניכר בכל מעשיו. היו לו „ידי זהב“ וכל מה שעשה היה יוצא

מושלם.

שבורים ואבלים נשארנו אחרי שקבלנו את הידיעה המחרידה, שלמה'לה
נפל בקרב.

שלמה'לה זה, שיכול למלחמת החיים, לא יכול לגבור על מלחמה זאת ולחזור
אלינו חי. אבל מזלו לא שיחק לו הפעם, שחוקו וצחוקו של שלמה'לה לא יצלצלו
יותר. מצער מאוד.

זכרך יהיה נצור בלבנו.

אלי מנדל

באותו זמן חלוצי קובל פעלו בארץ בגרעין הכשרת קבוץ "עין הקורא" –
ליד ראשון לציון 1930-1 שאליה הצטרף אלי, וגרעין "הבונה" ליד פתח-תקווה, (1932).

המלמד הליבשובי

(פרקי קובל)

אשתו, היתה אשה קטנה וצנומה, תמיד במט" פחת-ראש שבקושי הציצו מתוכה העינים והאף. היא ירבה בקביעות במטבח, שהיה חלק מה-חדר, והיתה מורטת נוצות — נושאת בעול הפרנסה גם היא. חתול צהוב-מנומר ממין זכר רבץ תמיד בחיקה. שמרה עליו שבל נדרוך לו על זנבו. באמת, ילדים, צער בעלי-חיים... יצור אלהים! אלא שאנחנו דווקא היינו אור"בים לו ו...הופ, דרכנו! החתול היה מילל והיא היתה מזילה דמעה, אך מעולם לא קללה אותנו... ליטאית!

"קאנטשיק" היה למלמד — מקל עבה עם חמש רצועות עור. הוא היה תלוי מעל לחלון. לשם סגולה, כנראה, שכן מעולם לא השתמש בה. ודווקא בגלל כך כיבדנוהו מאד. אפילו מנס-לייבניו, ה"שקץ" הגדול ביותר שבינינו, אשר כבר עבר כמה "חדרים", נהג בדרך ארץ ואף דיבר עליו טובות באזנינו.

זכרני כמה וכמה משיטות לימודו.

כאשר למדנו ב"ויקרא" על החושן ואפוד, הוא העמיד על השולחן הדום, הושיב עליו ילד קטן, מיהר אל חדרון-המשכב שלהם והוציא מתוך השידה שעמדה שם — רהיטם היחיד — חבילה קטנה עטופה במטפחת פרחונית ובחרדת-קודש עמד והתיר את החבילה. הוציא מתוכה כמין צעצוע עשוי תמונות קטנות וחוטים. למנס-לייבניו ה"בריון" היה הכבוד לעזור לרב, להתיר ולסדר את הצעצוע ולתלותו על צואר הילד שישב על השולחן. נחברר שהיה זה החושן ואפוד או האורים-וחומים. מרחוק ראית שתיים-עשרה אבנים ועליהן שנים-עשר השב"טים. אנחנו הילדים, ראינו עין-בעין את אהרן הכהן בכל גדולתו ותפארתו וצפינו במחזה פעורי-פה וכמובן שנהנינו מאד. ילדי חדרים אחרים קנאו בנו מאד על ההצגה הזאת...

"הצגה" אחרת אני זוכר כאשר למדנו פרשת תרומה. אז, כאשר הימים מתארכים והולכים, נפסקים הלימודים בערבים ולעת בין-השמשות אנו חוזרים כבר הביתה.

ל"הצגה" זו נקרא "הצגת מנורות הנחושת". היא היתה נערכת ביום א' בשבוע, ביום הראי-שון לפרשת תרומה. היה זה גם היום הראשון בו חזרנו מוקדם הביתה. לפתע ראיתי כיצד מנס-לייבניו לוקח אצל הרבנית את ארבע

דרכי הראשונה כתלמיד היתה אל ה"חדר" של הליבשובי, או כפי שכינהו ה"מלמד הליטאי".

היה זה יהודי נמוך ורחב-גרם, עם זקן לבן וארוך. החדר שלו היה במורד רחוב בתי הכנסת. בין הבתים האחרונים שם, מול ה"הקדש". הלאה קצת זרם לו בנחת נחל קטן, שלושה של טוריה הנהר. סביבות הנחל שימשו בית כסא ציבורי לקטן וגדול, שכן בתי שימוש ממש לא היו מצויים בשכונה הזאת.

הכניסו אותי לחדר זה, כי הליבשובי היה ידוע בעיר כמלמד קפדן, מה שמצא כנראה חן בעיני הורים בעלי אמצעים יותר, בניגוד לכלל "לא הקפדן מלמד"...

היה יום סתיו, כאשר עוזרו של המלמד, בחור צעיר עם קפוטה קרועה, פרץ הביתה עם "בוקר טוב" גשום, מוכן "לחטוף" אותי. אמר, כשדמעות-שמחה בעיניו על שזכתה ליום מאושר זה, עטפה אותי כהלכה ושלחה אותי עם העוזר ללכת להיות בן-אדם...

ה"חדר" היה מין ביקתה גמוכה, כמעט מטה ליפול. ירדנו שתי מדרגות ונכנסנו ישר ל"בית היוצר". עמד שם שולחן ארוך וסביבו ספסלים. עליהם ישבו כ-25 ילדים. הרבי גבלע ביניהם וכמעט שלא נראה. למדו בניגון של "בראשית ברא". עם תלמידי הדרדקי המתחילים התעסק העוזר.

למלמד הליבשובי היתה שיטת לימוד "חדר-שה", ששום שיטה לא תשווה לה. הכי כינוהו "ליטאי"? ועוד ליטאי בר-אוריין. ה"רבנית"

לבורא עולם — על הגבאי לרצף את הקבר בלוחות של הספסלים ומקרשי השולחן להקים ציון-מצבה על קברו. וכל כך למה? כאשר יעמוד בפני בית-דין-של-מעלה, יוכל לטעון לפני כסא הכבוד:

אני, המלמד מליבשוב, חינכתי ולימדתי ילדי ישראל על קרשי הספסלים והשולחן הזה, הגיתי אתם בתורה הקדושה יומם ולילה ונטעתי בהם חי-עולם... אדרבא ואדרבא, שישלח אותי ריבון העולמים בעד זה, אם הוא רוצה דוקא בכך, לאישו של גיהנם...

מצבת קרשים פשוטה התנוססה על קברו של יהודי עני ופשוט, אך רבו המבקרים קבר זה ממבקרי קברים אחרים, עם מצבות אבן הדורות.

מנורות הנחושת הקטנות שלה. הוא רץ אתן החוצה והעמיד אותן על אם הדרך...

הרבי לקח מטאטא-זרדים ישן שהכין מבעוד יום, פירק אותו מהר וחילק את שבטיו לילדים. שבט-שבט לילד. כל זה נעשה בחופזה רבה. אחר כך הוא רץ החוצה בעקבות מנס-לייבניו כשכל הילדים אחריו ומנס-לייבניו מפקד עלינו: "ילדים, הלקו את המנורות שכל החורף סרבו ללכת להדר!" התחלנו להלקות את המנורות "אחת", "אחת ושתים" — והשמחה היתה רבה... ועוד "הצגות" כהנה וכהנה, אשר עודדונו תמיד בלימודים.

פעם, ביום קיץ בהיר חלה הרבי ושכב על ערש-דווי, אשר ממנו לא קם עוד...

הליבשובי הרגיש כי קצו קרוב והוא שלח לקרא את גבאי החברה קדישא והשביעו ב"תקיעת כף", שאם הוא, הרבי, יחזיר את נשמהו

ד"ר יעקב חסיס

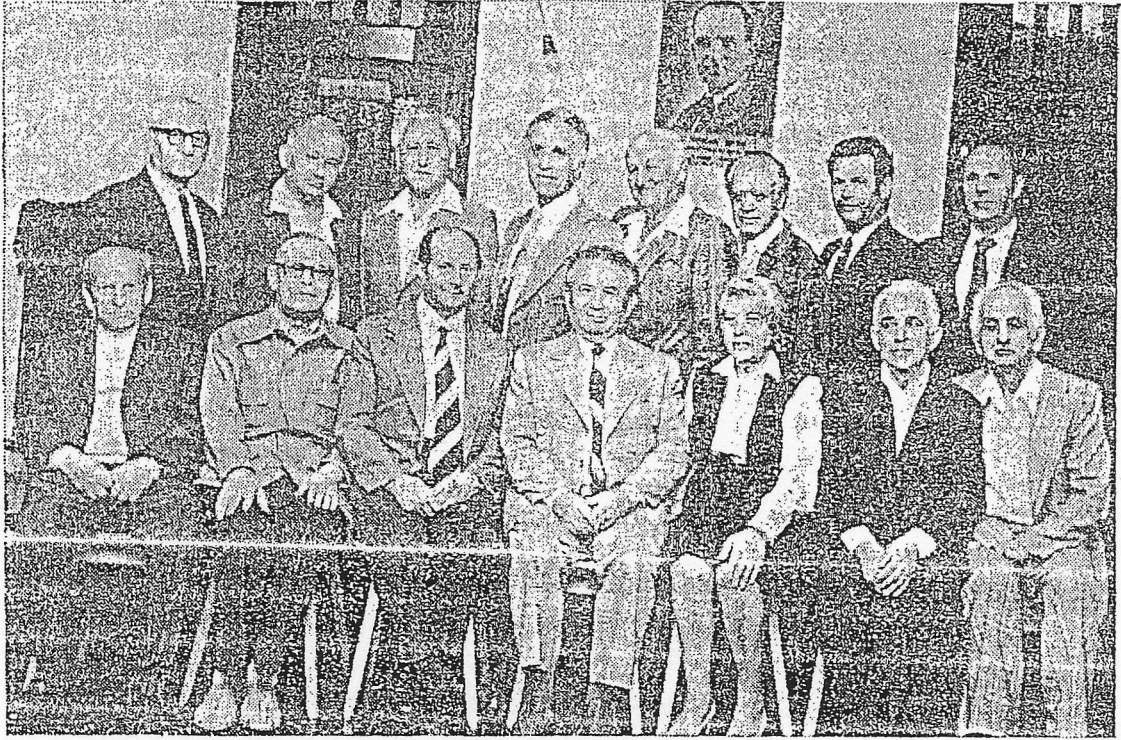
בארץ מתבקשים בזה להמציא לנו, או למשפחה, בכתב — את הידוע להם על אודותיו, לשם הוצאת הוברת לזכרו. ידידיו וכן בני משפחתו ירכזו את כל ההומר על חייו ופעלו של האיש, החוקר — הידיד הגדול. אליהו מנחם

במותו, בגיל 61, שיכלה המשפחה הקובלאית את אחד מטובי בניה. עיקר (עיסוקו כדופא היה הקר השחפת ובתהום זה יצאו לו מוניכין בארץ ובעולם. היה מנהל אנף זה במשרד הבריאות, היועץ הרפואי באגף השיקום של משרד הבטחון והכר היעדה הרפואית העליונה לחוק וכי המלחמה בנאצים. היה פעיל בוועד איגוד יוצאי קובל ותמיד היה מוכן לבוא לכל קריאה. שש תמיד לעזור לחבריו החולים שלא על מנת לקבל פרס.

"ידידי ורעי" היה תמיד פונה אלינו, קורה חו"ש כשהו, אנא פנו אלי, למענכם אעשה כל שביכולתי". זאכן, תמיד היה כסה אונן קשבת, מיעץ ועוזר. דבריו נשמעו תמיד בנחת, מלווים בחיכוך הלבבי-אבהי. התיחס לכולנו כאב ואה. וכזה נזכרו תמיד. ישמש הדבר תנחומים לבני משפחתו ולי ידידיו ובעריציו הרבים.

ידידיו ומכריו, כל יוצאי קובל שהכירוהו מצעיר וזהו ומנעוריו, וכן כל אלה שעקבו אחריו בעבודתו

ההנהלה היוצאת: עומדים, מימין — חרבש, מרין, ליבנה, חיצוק, בריק, רוניק, טבצ'ניק, בירמן
 יושבים: לנדו, פינקל, ברנר פלדמן, זיסקינד, כרפס, מנדל

בארגונים

קובל

יהדות ווהלין זכור אצלם, כמוכן, לטוב. בגזירת ה' סרט נתכבדה הגב' לובה גולדברג, הגברת הראשון נה" בין עולי קובל, המצטיינת בעבודתה המסורה למען הארגון.

החדר ע"ש קהילת קובל סודר ורוהט בטעם רב כידו הטובה עליו של חברנו צבי גרינבלאט, אשר הקדיש לכך זמן, מחשבה ומאמצים.

מר יצחק וולדמן בירך על גרות חנוכה; א. מנדל השמיע דברים נלבבים מענייני דיומא: הועלו זכ" רוגות. שירה בציבור וכו'. וכך בילינו בנעימים בצוותא שעה ארוכה.

א-7

במוצ"ש, גר חמישי של חנוכה (26.12.70) נערכה ב"היכל" מסיבת חנוכה החדר ע"ש קהילת קובל שבהיכל יהדות ווהלין.

השתתפו במסיבה למעלה מ-130 חברי הארגון ליד שולחנות ערוכים ובמצב-רוח מרומם. ניהל את המסיבה מזכיר הארגון בישראל, מר צבי רוניק. כן כובדו בהדבקת המוזוזה זקן יוצאי קובל, ר' יעקב שפירא. אשר בא עם בני משפחתו לביקור בישראל מארגנטינה. מר שפירא, וכן בניו בארגנטינה ידועים במידותיהם התרומיות הלכה למעשה. ביחוד לכל מה שקשור בישראל, וגם ההיכל ע"ש

אליהו מנדל אינו מתבטל כלל בפני "יד ושם": "אנו התחלנו ראשונים באיסוף שמות הקדר שים בדפי הנצחה וכריכתם באל-בומים, ואשר לבתי-ספר — מי עוד כאירגונים שלנו אימצו בתי-ספר לרוב ולא חסכו כל כסף ומאמץ ע"מ להחזיר את תודעת השואה בקרב דור העתיד". הוא קורא להפסקת האשמות הד-דיות שמורידות ואינן מעלות ולחדש הוצאת ה"ילקוט" בכל מחיר. החייאת ההווי בעיירות

ווהלין בכתב ובע"פ חשובה ביר-תר. כמנהל האדמיניסטרטיבי לשעבר של הילקוט הוא יכול להעיד שהילקוט יכול היה מזמן ליהפך ל"חי הנושא את עצמו" לולא נמנעה נשיאות האיגוד מ-

הנדבן ר' יעקב שפירא, זקן עולי קובל (87) קובע מזוזה בעת חנוכה החדר ע"ש קהילת קובל,

הנדבן (רצף עמ' 10)

תמונות מקובל - בוגרי (קשישי) השומר הצעיר 1930

משף חנוכה

תחום מאנעלזאן

ווען כ'האב זיך מיט אים באקאנט איז ער שוין געווען אן אקטיווער דערציער פון עליית הנוער. האט אדורכגעמאכט אלע שבעה מדורי גיהנום פון ראונע ביז טיף אין רוסלאנד — און צוריק קיין פוילן, עסטרייך, ווו ער איז געווען פון די וויכטיקע מברחים פון דער שארית הפליטה קיין ארץ-ישראל, און אין פראנקרייך — ווו ער איז געווען דער פאראנטווארטלעכער, אנערקענטער פירער פון די קינדער-קאלאניעס אונטערוועגס אין משך פון עטלעכע יאר, ביז זיי זענען אלע צוזאמען אנגעקומען אהיים — קיין ארץ-ישראל, געקומען איז ער מיט זיין פרוי און קינדער.

מ'האט אים דא פארגעלייגט דאס אנפירן מיטן קינדער-דארף „גוה הדסה" וואס האט גע- הערט צום קיבוץ הליצחק.

גוה הדסה איז דעמלט געווען שטארק אפ- געלאזן; באראקן מיט צעבראכענע שירן און פענצטער; באוואקסן מיט ווילד גראז און מיט א גרויסן (ווילדן) דעפיציט.

נחום האט זיך גענומען ערנסט צו דער אר- בעט. שטערונגען — אף טריט און שריט, אבער נחום איז ניט פון די וואס קאפיטולירן צוליב שוועריקייטן, ער האט געפלאנט און געארבעט טאג און נאכט, ביז ער האט אויפגעבויט א יש מאין.

כיליען אין דער בראשור, ארויסגעגעבן לכבוד דעם 20 יאָריקן יובילעאום פון קינדער- דארף, א סך אנערקענונגס-בריוו פארן דירעקט- טאר פון אנטשטאלט, נחום מאנעלזאן, געשיקט פון פארשידענע אינסטיטוציעס און פערזענלעכ- קייטן אין לאַנד און אין אויסלאַנד.

און ווירקלעך, דאס דארף איז זיך אונטער זיינע הענט, צעוואקסן און זיך צעבויט אין דער לענג און אין דער ברייט, פארוואנדלט געווארן אין א פרעכטיק דערציונג-וווינקל פאר יידישע קינדער פון גאר דער וועלט.

אליהו מנרל

מאנעלזאן איז אויך געווען טעטיק אין קא- מיטעט פון ראונער איגוד אין ישראל, אויפגע- טון א סך פאר נייע וואלינער עולים און איינ- געארדנט א סך קינדער זיערע אינעם קינדער- דארף.

נחום איז אויך געווען אן איבערגעגעבענער פאמיליע-מענטש, שבתים און ימים-טובים איז זיין הויז געווען מלא שמחה און פול מיט פריינד און באקאנטע, געגלייבט האט ער שטארק אין שבת-מלכתא, וואס בארייכערט און פארבינדט ענג דאס פאמיליע-לעבן.

ער איז געווען פול מיט פלענער סיי פאר זיין אנטשטאלט, סיי ווו ער איז געווען טעטיק פרייוויליק — ווען ער איז פלוצעם צוגענומען געווארן פון אונדן.

און ווען חברים דערמאנען זיך אין אים — טוט זיי הארציק באגן...

אליהו מאנעל

לתולדות „תנועת הצופים" בקובל

עם סיום מלחמת-העולם הראשונה חזרה לעירנו משפחת חודורוב עם 4 ילדיה, בתוכם לוסיה, השלישי לפי גילו, כבן שלוש-עשרה, אך מרצו הרב וכשרונותיו הארגוניים המצוינים שיוו לו מראה של בחור מבוגר.

ילדים היינו והמלחמה נתנה בנו אותותיה, נהיינו „מיליטריסטים", רחמנא לצלן, והשתעשענו ב„מלחמות", ולכן, כשיצאה הקריאה מפי לוסיה לבוא ולהרשם ב„תנועת הסקאוטים", שריח של צבאיות נדף ממנה — היה זה דבר בעתו. הראשונים שנענו לקריאה זו היו מתלמידי בית-הספר של „יונברג, שאף אני נמנית עליהם. מהרגו לבית לוסיה ברחוב בריסקה ונרשמנו.

האספות הראשונות נתקמו בחדר גדול ומרווח בבית חודורוב, ישבנו על הרצפה, ליד הקירות שהיו מקושטים במוצגים צבאיים: אהלים, חבלים, בקבוקים, מקלות וכו'. שם שמענו בפעם הראשונה על בדרך-פאול ועל עקרי תנועת-הצופים. בנשימה עצורה האזנו לספור על מלחמת האנגלים עם הבורים, בה הצטיין באדן-פאול במעללי-הגבורה שלו עליד העיר מפקינג באפריקה הדרומית.

זוניה וורצל, מישה הבקין, יוסי סגל-גייר, פרלמוטר, גסקו, גלפריק, י. שכטר, מושגיניו על ארץ-ישראל ועל הציונות היו קלושים מאוד. אולם, הודות ל"תנועת הסקאוטים" התחילה להתגבש אצלנו הכרה ציונית. מפלגות ציוניות טרם היו אז בקובל, ו"אגודת הציונים" היא שהטביעה את חותמה בנו. התחלנו בחפזים אחר שם עברי. התרגום המלולי של המונח "סקאוט" הוא "מרגל". שם זה לא נראה לנו מאימת השלטונות, שעלולים היו לאסור אותנו כמרגלים ממש שבאו לראות את ערות הארץ. באותם הימים הכתה התנועה שורש בפולין ובערים אחרות בוהלין, ושם כונתה התנועה בשם עברי טהור — "צופים". לוסיה קבל את המונח הזה, ומאז חדלנו להיות "סקאוטים", וקראנו לעצמנו בשם "הסתדרות הצופים העברים".

בשנות העשרים למאה זו התחילו מנשבות רוחות חדשות. החלה פלישת הגיסות הבולשביסטיים לאדמת-פולין. במהירות הבוק כבשו חיילי-בודינוני את קובל. "משיח" חדש הופיע בעיר, וחלק גדול מהנוער נהפך למאמיניו. אף "תנועת הצופים" החליפה עורה. חלק מהמנהיגים הותיקים קבל משרות חשובות והלך לרעות בשדות-זרים. אולם, סטיה זו לא האריכה ימים. בשבוע החמישי לשלטון הבולשביקים התכנסנו ב"פוסטיבל" של זייליג רויטר, הבענו רגשי חרטה על שנתעינו בשוא והודינו בגלוי, שלא זו הדרך. זוכר אני, שבשעת-דודי זו בכה לוסיה, ורבים מהחברים הותיקים, בקול גדול, כשהצטלמנו אחינו שני קרעי-בד — אחד לבן ואחד כחול — שסמלו את הדגל הלאומי ונשבענו אמונים לציונות ולארץ-ישראל.

בשבוע השביעי נבלמה הפלישה הבולשביסטית והענינים התפתחו במהירות מסחררת. המלחמה הגיעה לקיצה. חלק גדול מוהלין נכנס תחת השלטון הפולני, ועל זירת החיים הצבוריים היהודיים עלו כוחות חדשים תוססים רעננים. הנוער הועמד על פרשת-דרכים ושאל לנתיבות-עולם. "תנועת-הצופים" בעיר יצאה מהמשבר הרוחני שעבר עליה כשהיא מאוששת וחזקה יותר. הימים היו ימי הפרעות של הבלכובצים, דם-יהודים נשפך כמים, ובשכלנו הילדותי חדרה והתגבשה ההכרה האכזרית, שאין לנו מקום בגולה ודרכנו היא הדרך העולה ציונה. עזר לכך הרבה לוסיה, שהקסים וחשמל אותנו במדברותיו על הציונות

והארץ. ואו באנו תחת השפעתה המלאה של התנועה הציונית בעיר, שהקצתה לנו מקום בקלוב הציוני.

בתוך תוכה של התנועה הציונית חלו תמורות ושנויים. החיים לא קפאו על שמריהם. נוצרו מפלגות וכן התפלגו מפלגות.

תמורות אלו נתנו אותותיהן גם בהסתדרות הצופים. אחדים ממנהיגינו הקשו קושיא חמורה: היות ובפולין קמה תנועת "השומר-הצעיר", האין ההגיון מחייב שעלינו להצטרף אליה? לא ארכו הימים, וחלק מחברינו עם יונה פרלמוטר בראשם, ייסדו תנועה משלהם וקראו לה בשם "השומר-הצעיר". התחילה התחרות בין שתי תנועות-נוער אלו (תנועות-נוער אחרות טרם היו אז בקובל), אם כי מבחינה אידיאולוגית היו תואמות זו את זו.

ההבדל היחידי בין ה"יונובצים" (כך קראו לנוער "השומר-הצעיר") לבין ה"ליוסובצים" (דהיינו. הסתדרות הצופים) היה בזה, שהראשונים הכניסו לשורותיהם את נועריה "עמד", בעוד שב"צופים" היה, בעיקר, נוער-לומד וכן החזיקו הראשונים את המקלות כדרך שהחילים מחזיקים את הרובה, בעוד ש"הצופים" החזיקו את המקלות מתחת לבית-השחי, כנהוג אצל הצופים בעולם כולו.

ההתחרות החריפה, ריב-האחיב היה קשה, שלא נמעט הדתיה את הדם. מנהיגי התנועה הציונית ניסו לפשר ולהשלים בין הנצים, אולם העלו חרס בידם.

כאן התערב מלאך-המות וכיבה את אש-המריבה בדרך משלו: אביו של המנהיג יונה הלך לעולמו. דאגות-הפרנסה בלעו את יונה כלו ולא יכול היה להקדיש עתותיו ל"השומר-הצעיר", וה"יונובצים" התפזרו איש לאהלו.

אולם בזה לא תמה הפרשה. עם התעמקות הכרתנו הציונית הדלה "הסתדרות הצופים" לספק אותנו. החברים הפעילים שבתוכנו הקשו ושאלו: ולמה, באמת, לא נסתפח לארגון הארצי של "השומר-הצעיר", שדרך כוכבו בשמי הנוער העברי ורכש לו השפעה עצומה על הנוער הלומד? לוסיה מנהיגנו התנגד בכל תוקף להצעה זו. הוא היה עצמאי מדאי, אימפולסיבי מדאי, שיקבל עליו מרות של אחרים.

ואו פנינו לאיזיה בוים. הוא עמד ערב סיום למודיו בגמנסיה הרוסית. הוא היה בחור רציני ובחרנו בו כמנהיגנו. התקשרנו עם מרכז "השומר הצעיר" בורשה ובזה האופן נהיינו עצם מעצמה ובשר מבשרה של ההסתדרות העולמית של "השומר-הצעיר".

לוסיה חודרוב סרב להכנע והוא מצא לו שטח-פעולה בערים ועירות אחרות בוהלין. כדי לקרב את תנועתו למציאות הארץ-ישראלית הפך אותה ל"ברית טרומפלדור" ורכש לו חסידים רבים בקרב הנוער בלוצק, רובנה, דובנא ובריסק. הוא בחר ועד-מרכזי משלו, אולם עם עלותו ארצה דעכה התנועה זו ומתה בנשילת-אברים.

כדי להוציא מטעות הרניי מדגיש שאין לערבב בין "ברית טרומפלדור" של לוסיה לבין "ברית טרומפלדור" של התנועה הרביוניסטית. אלו היו שתי תנועות הומונימיות, שהיו דומות בשמן בלבד, אך לא בתכנן הרעיוני-הנוכי. לוסיה הוא חבר ותיק ופעיל בהסתדרות העובדים הכללית ותנועת-העבודה בארץ היתה תוכן תייו עוד בשחר פעילותו הציונית.

באיגוד העולמי של יוצאי ווהלין

אליהו מנדל

מושה בורקו בו שמונים

של יהודי פולין טרם יצאה לפועל — מסיבו שונות לגמרי ושאינן תלויות בו.

גם באיגוד שלנו עמד זמן רב בראש ועד התרבות ופעל למען "ילקוט ווהלין" והשתתף בעריכת סימפוזיונים שונים על נושאים ווו ליניים.

מושה בורקו איננו "אי-ש-צמח", רוצה-לומר עסקן שצמח בישראל, בן-לילה. את הקריירה הציבורית שלו החל עוד בימי נעוריו בעיר סארני דוהלין כאשר התייצב יחד עם השוכ העירוני, בפני שר המלחמה של פטליורה, לבק על נפש היהודים בסארני, למנוע פרעות. טר מלאו לו אז 23, אך עשוי בלי חת. לאז מלחה"ע הראשונה — כציוני, כמייצג בשני המוניציפאלי-כלכלי ובהיותו מקורב למנה הציוני הדגול אז — יצחק גרינבוים בוורש וזחי דרך עשירה ורבת-מעש המובילה מפולין בריה"מ — ישראל. לברייה"מ גלה במלחה השנייה, שם נמנה מיד לאחר המלחמה, עם חב הועד לשיחרור יהודי פולין והרשאתם לה משם בחופשיות. פעולתו בשטח זה בברייה היא פרק מפואר בפני עצמו, שאולי עוד נחו אליו בפעם אחרת.

מושה בורקו אוהב גם להחזיק עט-סופרים ב ולא פעם הוא מהנה את באי-ביתו בדברי הומ מפתיעים מענייני דיומא, שכן ביתו היה חב בית ועד לתלמידי חכמים ולמוקירי חכמים עד היום הזה.

אנו, הווהלינאים מוקירים אותה, כמובן, בעיי על מעשיו הבלתי נלאים למען "ההיכל" ולב האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין. כה לחי — ידידנו היקר, מושה בורקו!

לא מזמן חגגנו, בחוג יידיים, את יום הולדתו השמונים של מושה בורקו.

מושה בורקו מפורסם וידוע בקרב כל ציבור הווהלינאים בישראל ומחוצה-לה. הוא נמנה עם הראשונים אשר הגו ואף ביצעו הלכה למעשה את הקמת "היכל יהדות ווהלין" לזכר קהילות ויהדות ווהלין, שניספו בשואה; הוא היה גם זה שהגה את הרעיון של "דפי הנצחה", דיינו לרשום שם כל קדוש על דף מיוחד, שייכרכי יחד דין באלבומים קהילתיים מיוחדים — ושיונתו באולם ההתייחדות ב"היכל" — לזכרון-נצח ושר קרובים וידידים יוכלו לעלות לשם. מעין עלייה לקבר-אבות. בתחילה לא הבינו האנשים משום מה, רעיון זה, ומושה בורקו ניהל מאבק ער ועקר שני להגשמת רעיונו, עד שזכה בהצלחה. כרכי הדפים הם כיום "עמודי התווך" של ההיכל וסמל עיקרי להנצחת יהודי ווהלין שניספו.

אך לא רק על כך ניהל האיש מאבק; גם בניית ההיכל כשלעצמה לא היתה מהדברים הקלים. מושה בורקו השקיע בעבודה זו מלבו ונפשו ממש. אפשר לומר, שהוא היה האיש שניצח על המלאכה.

ומי מאתנו אינו זוכר את נאומיו בעת הנחת אבן-הפינה לבניין וכעבור זמן — כאשר הבית נחנך ברוב עם ועדה. התהלכה בינינו האימרה: "מי שלא שמע נאומיו של מושה בורקו, לא שמע נאומים ווהליניים מימיו".

מושה בורקו היה הנשיא השני במניין של האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין.

אך לא רק באיגוד ווהלין; ידו רב לו גם באיגוד יוצאי פולין בישראל, שם הוא תופס מקום נכבד, אם כי תכניתו להוציא אנציקלופדיה

40 שנה להיכל ווהלִין

אליהו מנדל, רות ברנר (תורגם מאידיש ע"י יהודה מרין)

(קרי דזעק), בהמשך הפעילות הברוכה המתנהלת בהיכל, הוא היה אחד מיוזמי ההתקשרות עם "יד ושם" שהפכה את היכל ווהלִין לאולפנא לאומית להפצת קורות השואה והגבורה בין הדורות הבאים, לרבות קצינים, צוערים וחילים. נברך אותו בבריאות טובה ובהחלמה מהירה. נחזור לתקופת התכנון והבניה של ההיכל. את המגרש להקמתו תרמה עיריית גבעתיים בראשותו של בן-צבי ז"ל והמשיך לתמוך ברעיון ראש העיר קובא קרייזמן, יוצא ז'וטומר שבווהלִין רבתי.

נקבעה תחרות לבניית ההיכל, בה השתתפו אדריכלים ומהנדסים. הדגמים המוצעים הוצגו בבית המהנדס בתל-אביב. הצעתו של האדריכל ישראל לוטן - נבחרה כראויה להיכל ווהלִין.

ב-12 באוקטובר 1965 הונחה אבן פינה ברוב עם וב-4 במאי 1969 חגגו חנוכת בית ווהלִין, ברוב עם ובהשתתפות אורחים מחו"ל.

הבנין עצמו הוא דגם של מצבה בתנוחה הנתמכת על-ידי ארבעה עמודי תמיכה (פילאנים).

החלום התגשם בעזרת החברים פה בארץ והעזרה הגדולה של הוועלינאים בארה"ב - הפדרציה. ועד הארגונים התרימו את האנשים. ערים תרמו 15,000 לירות והנהלה הבטיחה חדר לארגון התורם בהיכל, הוקם הבית וחגגנו את חנוכת "בית ווהלִין", אבל העבודה עוד היתה מרובה. היה צריך להשלים את בנייתו וצידו של האולם הגדול, ו-חדר ההתייחדות הנמצאים בקומה השנייה.

בעזרתם של ד"ר גודמן, הפדרציה בארה"ב ויד ושם, השלמנו את האולם הגדול על כל פרטיו. יו"ר הפדרציה בארה"ב, יעקב אלברט, תרם סכום נכבד למטרה זו - בעבודתו היצירתית והמקצועית של הפסל האמן עופר הושלמה העבודה הברוכה של חדר ההתייחדות, שהותאם גם לאולם הרצאות והקרנות. בתרומתו של ארגון טורצ'ין, ע"י רות ברנר, פיסל האמן עופר את התבליטים על דלתות הכניסה להיכל. צורתם של התבליטים מסמלת את השואה והגבורה.

לאחרונה, הוקמה בסמוך להיכל אנדרטה לזכר הלוחמים מבני ווהלִין שלחמו בגבורה נגד הנאצים ועוזריהם. העובר ברחוב מרוזין בגבעתיים אינו יכול להישאר אדיש למראה הבנין רב הביטוי והאנדרטה. נציין את ראשוני המייסדים: אבטיחי, צבי ברגר, משה בורקה, עו"ד רוזנבסקי, איילון, רות ברנר, צילה פליישר, יוסף פסיק, טבצניק זכי, חבר מועצת גבעתיים, זאב גרוב ויידל, טניה צ'קובר, אדריכל נתן שליין, אליעזר ברקאי, יצחק מרגליות, אליהו מנדל, זאב הפטר, השופט אבישר, עו"ד פלדמן נתום ואחרים. אלה דברים קצרים על מפעל רב תושיה, המשמש את יעודו לדורי דורות - הנצחת יהודי ווהלִין.

ג.ב. כמידה וחסר שמו של מייסד ההיכל - אתו הסליחה, נתקן זאת ב"ילקוט" הבא.

חלפו 40 שנה כשנרקם החלום בנוגע להקמת היכל ווהלִין. הרעיון הפך למציאות. הוקם "היכל" המהווה יד ושם לזכרם של יהדות ווהלִין מפוארת שהוכחדה. לכאן באים יוצאי ארגוני ווהלִין לפגישות, לשיבות ולאזכרות, סטודנטים וחיילים לשמוע הרצאות מפי הסטוריונים בנושא השואה והגבורה. המקום שוקק חיים, ולכך ציפינו. מעניין להיזכר כיצד נולד הרעיון להקים "בית ווהלִין" ואיך הוגשם.

חשוב לציין כי עד פרוץ מלחמת העולם השנייה, כבר היתה התארגנות של יוצאי ווהלִין שהגיעו בתור תלוצים ועמדו בקשר עם קהילותיהם בערים ובעיירות. הן עם התנועות החלוציות והן עם קרוביהם הרבים שגותרו בעיירה ולא יכלו להגשים את החלום לעלות לארץ ישראל. במרוצת שנות המלחמה האיומה, כשעדיין לא היה ידוע בארץ גודל השואה שפקדה את יהדות אירופה ובכללם יהודי ווהלִין (מ-250,000 ניצלו רק 2000 יהודים, שזה 0.8%) החלו הוועלינאים בארץ להתארגן לפעולות משותפות לעזור לשרידים, שהחלו להגיע טיפין טיפין מיד עם גמר המלחמה.

בשנת 1945 הוחלט להוציא בטאון בשם "ילקוט ווהלִין" בעריכתם של אבטיחי ז"ל, המורה אילון מאוסטראה וזמיר. הוחל באיסוף חומר: נגבו עדויות מהעולים. לצערי אין אנו יודעים היכן שמור החומר - העדויות החשובות. לאיגוד וגם למערכת "הילקוט" לא היתה אכסניה או מועדון קבוע, לסירוגין התאספו בדירות הפעילים. בתקופה יותר מאוחרת שכרו מועדון ברחוב לילנבלום 15 בתל-אביב ולאחר מכן עברו לשדרות רוטשילד 30, ובהמשך רחוב ביאליק 12. לאט-לאט הורחבה הפעילות למאורגנת ומסודרת. במועדון ברחוב ביאליק 12, החל להתרקם הרעיון של הקמת מועדון קבוע "בית של הוועלינאים" בו תתרכז כל הפעילות הקשורה בהנצחה, במתן עזרה כלכלית ורוחנית לעולים החדשים. כך התחילו ראשוני הפעילים לממש את רעיון הקמת בית ווהלִין. נקשרו קשרים לגיוס אמצעים עם יוצאי ווהלִין בארה"ב, צרפת וארצות אחרות וכן עם ווהלִינאים בודדים או גרעינים של ארגוני יוצאי ווהלִין בתפוצות.

מחוליה לחוליה נוצרה שרשרת של שרידי יהודי ווהלִין בישראל ובתפוצות, שהפכה ל"שרשרת זהב". בהתלהבותם של ראשוני הפעילים בארץ ובגולה הוגשם חלום הקמת "בית ווהלִין" - ששמו "היכל ווהלִין".

המנהיגים של ההתארגנות בארה"ב - קרי גיו"יורק, היו ת"ה ניסן פירר, ד"ר אברהם גודמן, ד"ר גיבור, אחים טובלין ואחרון חביב יעקב אלברט (דזעק), שריד השואה מלוצק, שכנה את ביתו בניו-יורק אבל ליבו ונשמתו היו בישראל. הוא ממשיך עד היום לחוביל את הפדרציה בניו-יורק בהצלחה רבה. ראוי לציין שמעורבותו של דזעק אלברט בבניית ההיכל, וכן בתמיכת הפדרציה

לאחר כשנה וחצי בקיבוץ, 1933, כ- 15 קובלאים פורשים ומקימים את
קבוצת "מחמרים".
נשיאת דיפזף מהים לבניית תל-אביב בעזרת חמורים.

הקמת היכל ווהלין, עם נציגים מארגנטינ (1964-65)

גלגולו של "ילקוט ווהלין"

בגילי, כשאני בן כמעט 90 שנה, יש לי הרבה לילות עם נדודי שינה. אני אמנם גם ישן, אבל בשנתי אני חולם חלומות שמעבירים אותי בעיקר לשנות ילדותי ונעוריי בעירי קובל, כשמסביבה יערות מחד ומאידך שדות רחבי ידיים.

אמנם פרעות חמלניצקי שהתרחשו בשנים תרפ"ט אבל היו בשבילנו ילדים. - נערים מסכת דמים שנמשכה עד פרעות פטליורה, זילונה - מחנה, בלאקובדים ששרדו בסביבתנו בימי מלחמת העולם הראשונה. כשבראש מאבקם למען עצמאות אוקראינה היוו פרעות ביהודים - באשר הם יהודים.

תקופת הרגיעה הקצרה פחות משתי עשרות שנים 1920-1939 מצטיינת בפריחה של החיים היהודיים בקובל ובאיזור כולו - ווהלין המכונים ה"קרסים" הן מבחינה כלכלית והן מבחינה רוחנית - אם כי אין להתעלם מכל אותם אירועים אנטישמיים שהממשלה הפולנית טפחה מעין אירועי "רגיעה" למען האוכלוסיה האוקראינית שהתסיסה בקרבה לא הפסיקה אזכיר רק את רצח ראש ממשלת פולין על ידי לאומני אוקראיני בשנת 1922.

שנות השלושים, עם עליית היטלר לשלטון בגרמניה, בשרו רעות. אבל אף אחד לא יכול היה להעלות על דעתו שההתפתחות תהיה כה אכזרית.

האירועים בגרמניה עצמה "קריסטל נאכט" עת נשרפו בתי כנסת עתיקים בכל רחבי גרמניה שריפת ספרי קדש, פילוסופיה, מוסיקה, כלכלה שנכתבו על ידי מלמדים יהודיים. גירוש יהודים פולניים מגרמניה לפולין והתקפת קלגסי הגרמנים על פולין ב - 1 באוגוסט על 1939 פולין וזה אחרי ספוח הסודטים - מצ'כיה, "שחרור" אוסטריה, ספוח "אלזה" וכיבוש צ'כיה והעולם הנאור שתק... עד לפרוץ מלחמת גרמניה - בריה"מ ב- 22 ליוני 41 כשאש אחזה בכל רחבי אירופה ושרפה את רוב רובה של יהדות אירופה, 6 מיליון איש הושמדו.

אציין רק זאת שמתוך 250 אלף יהודי ווהלין רק נצלו 2000 יהודים בלבד - היינו 0.8% אולי האחוז הקטן ביותר מכל יהודי אירופה. אלה ה- 2000 יהודים נצלו רק תודות לכך שיצאו ליערות ויצאו הרבה הרבה יותר - אלה נדדו ע"י האוקראינים ונמסרו לידי הגרמנים תמורת כמה ק"ג מלח וליטרים של נפט.

מספר מועט של צעירים הצליחו להתארגן ביחידות פרטיזנים באזורי מניביץ, רוקיטנה, סרניק לידיים התארגנו מחנות משפחה של זקנים נשים וילד. והפרטיזנים היהודיים הם שנתנו חסותם על מחנות אלה.

אני חוזר לתקופה שבין מלחמת עולם הראשונה לבין השניה כפי שציינתי היתה זו תקופה של התעוררות לאומית ונוער יהודי מכל עיר ועיירות ווהלין ניסו בכל הדרכים לעלות ארצה.

בחודש ניסן תש"ה (אפריל 1945) הופיע הילקוט הראשון. אכסניה לארגון לא היתה, השתמשנו במשרדי עולי פולין ברחוב לילנבלום - שם החלה הפעילות האירגונית של יוצאי ווהלין.

עד שנת תש"ז, חודש ניסן (ב- 1947) הופיעו 8 חוברות של ילקוט ווהלין שנכרכו בכרך מספר 1.

המערכת הציבה לפנייה מטרה קדושה להנציח את העיירות והערים - הקהילות שהושמדו ע"י הנאצים ועוזריהם האוקראינים. נאספו עדויות מפליטי החרב, מסמכים וכל זה לצערנו נעלם, יתכן והארכיב טמון באיזה 'בוידם' ועוד ניזכה לגלות אותו.

כרך שני של ילקוט ווהלין - מילקוט ט' יצא בחודש אב תש"ח ומכיל חוברות עד טן-יז (1953). העורכים אבטיחי וזמיר המשיכו בעבודת הקודש - הנצחת קהילות ווהלין. כרך שלישי עדיין בעריכת אבטיחי-זמיר כולל חוברות יח'יט' עד כד'.

החברת מס. כא' הופיעה בצורה מורחבת ע"י נתן ליבנה. משרד האירגון נימצא אז בשדרות רוטשילד 30, בתל אביב. כאן נולד הרעיון על הקמת בית ווהלין. התקשרנו עם הפדרציה של יוצאי ווהלין בניו יורק וכן עם ארצות וערים נוספות בארה"ב ובדרום אמריקה, קנדה ואירופה. שם חיו יוצאי ווהלין. וכך הוקם למעשה איגוד יוצאי ווהלין בישראל ובתפוצות.

"ילקוט ווהלין" הגדיל את תפוצתו ומלא תפקיד חשוב ליצור קשר עם יוצאי ווהלין באשר הם ולערוך מגביות להקמת בית ווהלין. ראוי להזכיר שהמגרש להיכל ווהלין נתרם ע"י עיריית גבעתיים.

בעיצומה של בניית ההיכל נפטר באופן פתאומי אריה אבטיחי ז"ל - האיש שהוביל את כל ההתארגנות של יוצאי ווהלין. זו היתה אבידה גדולה להתאחדות יוצאי ווהלין.

ילקוטים המשיכו להופיע בעריכתו של נתן ליבנה. אליבא דאמת, הצורה והתוכן, נשאו אופן שונה מאלה הראשונים. נתן ליבנה פעל בצורה עצמאית ללא כל שותפות עם מערכת. חייבים להודות ולקבוע שנתן ליבנה הינו איש מקצוע ברמה גבוהה, על-כן נאלצנו לוותר על מערכת מורחבת. רק חבל שנתן ליבנה איננו בקו הבריאות ואינו יכול להמשיך בעריכת הילקוט.

אבל חייב אני להודות שהוא העביר לתלמידיו יהודה ובן ציון את עבודת עריכת הילקוט. והילקוט מס. 55-56 הינו משב רוח חדש ורענן, הילקוט בצורתו החיצונית ותוכנו העשיר שערך בצורה יפה ממש עוצרת את הנשימה וכאן עלי לברך את חברינו בחזק ואמץ וכה לחי. המשיכו לשאת את דגל ווהלין כענן מלא תוכן ושיגיע לכל ווהלינאי באשר הוא.

הקושיים היו מרובים אנגליה הגדילה את מספר הסרטיפקטים לעליה ארצה. רק מעטים מעטים מאד הצליחו אחר שעברו הכשרות של שנים לעלות ארצה.

בסוף שנות ה-20 ותחילת שנות השלושים החלו להתארגן בארץ ארגונים של "שטוט אין שטעטלאך" ערים ועירות. עיקר תפקידם לשמר על הקשר עם העבר ולעודד את הנוער לבוא ארצה, למרות הקושיים המרובים - הכלכליים בארץ. היו גם מיקרים של עזיבת הארץ וחזרה לעיר ולעיריה עליה זו מכונה "עלית גרבסקי" ע"ש ראש הממשלה הפולני גרבסקי, אבל אלה היו מעטים.

הארגונים - כאמור, לא רק ששמרו על הקשר עם העיר - עיירה מוצאם אלא עזרו כמיטב יכולתם לבאים להסתדר, הוקמו קופות לעזרה הדדית.

בדרך זו הלכו ונוצרו ארגוני ערים ועיירות. בשנת 1936 נעשו נסיונות רציניים לאחד את האירגונים וליצור הנהלה מרכזית ליוצאי ווהלין בארץ. ראשון היוזמים להקמת הנהלה מרכזית היה אריה אבטיחי כשן ציון אילון עוזר לאבטיחי במשימה זו.

ארגון מרכזי עם כתובת למי לפנות היה בזמנים אלה חשוב ביותר - החלו להגיע עולים בעליה האי-ליגאלית ההגבלות לעליה היו חמורות ביותר פורסם אז הספר הלבן הידוע לשימחה. העולים הבלתי ליגאליים היו זקוקים לעזרה משפטית והן כלכלית וכאמור לעיל ארגון יוצאי ווהלין שמש כתובת לאותם עולים בלתי ליגאליים יש לציין שאז כבר היה קיים ארגון יוצאי פולין.

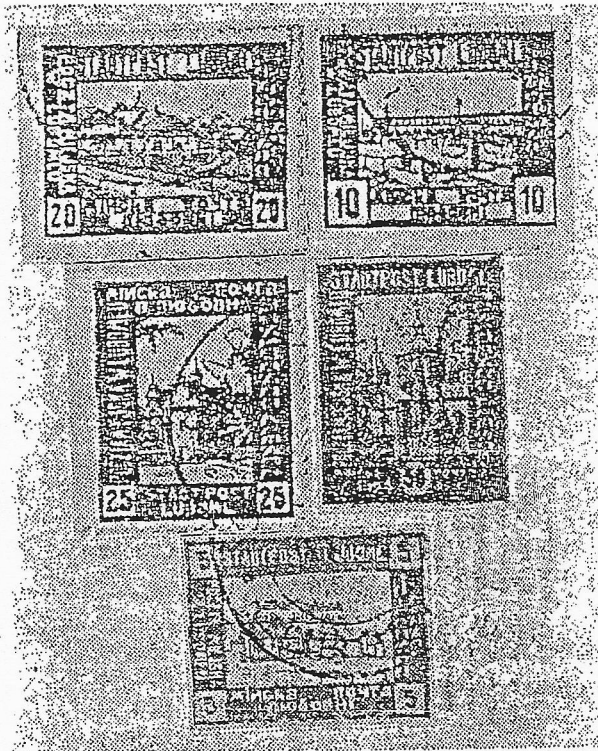
הנה פרצה מלחמת עולם שניה בשנת 1939. תחילה היתה בשבילנו הווהלינאים פורתא נחמה - עם כניסת הצבא האדום למערב אוקראינה ובילורוסיה. קויים קשר מכתבים, טלפונים וגם פה שם הגיעו בודדים דרך וילנא - אבל כל זה לא נמשך זמן רב. עם פרוץ המלחמה בין גרמניה הפשיסטית לבין ברית המועצות ירד מסך כבד על המתרחש שמה תחת כיבוש הגרמנים. ידיעות החלו להגיע על רציחות יהודים אבל לדאבוננו לא יכולנו - אנו כאן הרבה להושיע - פרט להתגייסות לצבא הבריטי, לבריגדה היהודית זו היתה בעצם תרומת היישוב היהודי במאבק נגד גרמניה ועוזריה.

בשנת 1945 עם תום המלחמה החלו להגיע שרידי החרב כשבפיהם ידיעות איומות על האסון הגדול שפקד את יהודי אירופה בכלל ואת יהודי ווהלין בפרט. בוהלין לא היו מחנות עבודה, אלא התנהל חיסול טוטאלי של היהודים מקטין ועד זקן. מ-250 אלף יהודי ווהלין נותרו לפליטה רק 2,000, 0.8% שיעור שאף מקום בכל הארצות הכבושות לא היה דומה, ואלה שניצלו רק תודות יציאתם לערות וארגון יחידות הפרטיזנים.

הרחבתי את היריעה, כי לספר על המשך ההתארגנות בארץ של יוצאי ווהלין מבלי להזכיר ולו בכמה שורות את מה שאירע ליהדות ווהלין אסור!

3 יוצאי ווהלין אריה אבטיחי, בן ציון אילון וזמיר נרתמו לעבודת קודש להקים ארגון של יוצאי ווהלין מהוותיקים, בין היתר להוציא מעין "ילקוט ווהלין".

בית הכנסת העתיק בלובומויל
וידיש - על בולים בוהלין

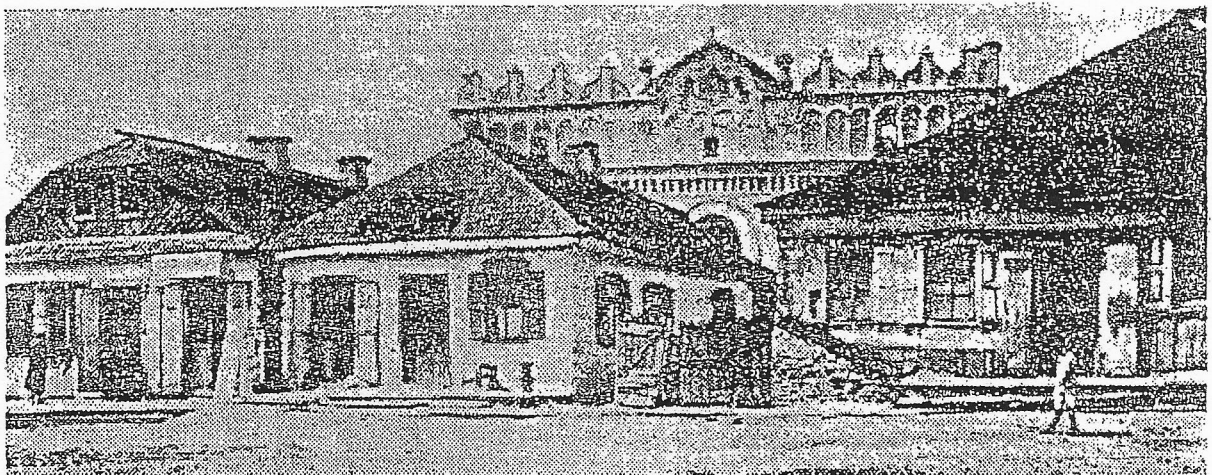
בדפדפי באוסף הבולים שלי על הנושא יודאיקה, נתקלתי במעטפה מיוחדת במינה, שמד טרדות הזמן כמעט ושחכתיה. המעטפה מכילה 5 בולים בעלי תוכן נדיר בשביל יהודי ווהלין במיוחד.

בין הערים קובל ולובלין שכנה פעם העיירה לובומיל (ליבעוונע) שרוב תושביה היו יהודים. ב-1918, בשלהי תקופת הכיבוש האוסטרו-גרמני של האיזור, הוציאו השלטונות האוסטריים סידרת בולים ב"4 שפות (יידיש, פולנית, גרמנית, אוקראינית) - חתך האוכלוסיה בלוד (בומיל). נוסף לכך הוחתמו הבולים בתותית מיוחדת "דואר עירוני לובומיל, 13.9.1918". בין יתר האיורים מופיע על אחד הבולים בית הכנסת הגדול והעתיק של לובומיל.

בית הכנסת זה נבנה בערך בשנת 1570 בסג' נון הרנסנס. מראהו מבחוץ כמבצר, כרוב בתי הכנסת הגדולים בתקופה הזאת, בערי פולין ווהלין. בתי הכנסת אלה שמשו בעתות פרעות ביהודים כמקום מקלט והגנה עצמית, כפי שאמנם אירע בפרעות ת"ח ות"ט. לבגין בתי כנסת אלה נחננו יד השלטונות הפולניים בימי קאזימיז' הגדול (קאזימיז' ווילקי).

ערכו של הבול כפול: הוא משמש יד לביהכ"נ הלובומילי, אשר נחרב בשואה ב-

1942; העובדה ששלטונות הכיבוש ב-1918 התחשבו בכל תושבי העיר וציינו זאת במתן מקום לכל הלשונות בהן דיברו. לאוספי בולי יודאיקה משמשים הבולים נכס יקר.

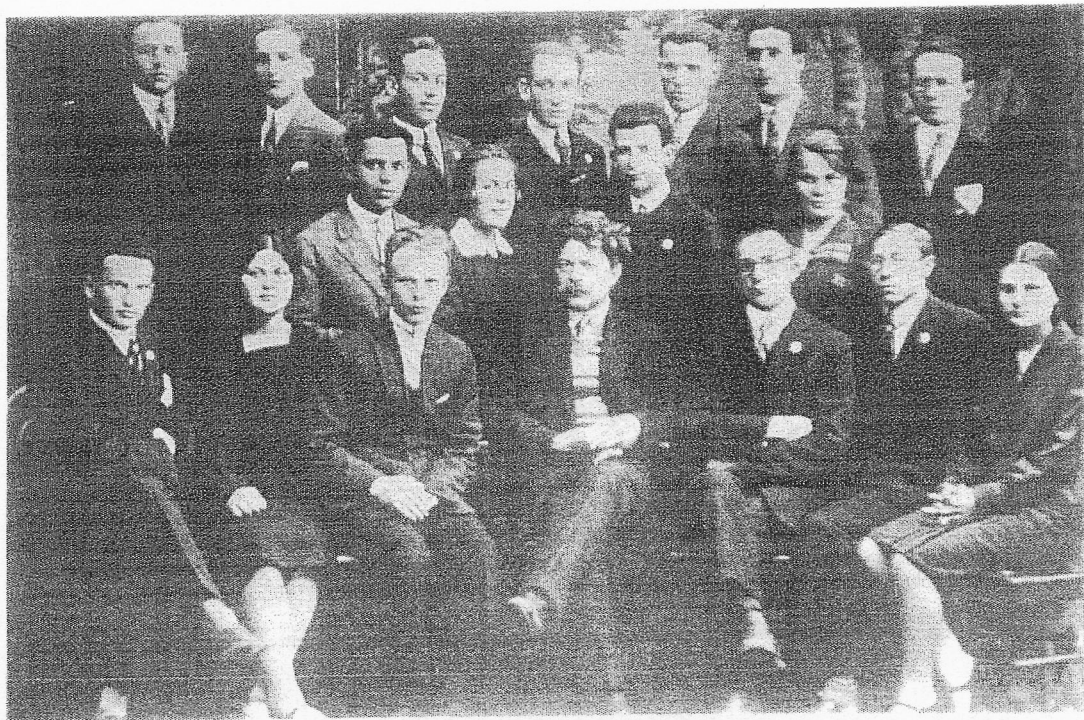
בית הכנסת הגדול העתיק בלובומויל

יוצאי קובל 1963

פגישה עם המשורר שאול טשרניחובסקי

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת.

לפני כמה מאות שנים היתה עיירה בפלך וולין ושמה קובל. בסוף המאה ה-19 ממשלת רוסיה החליטה כי היות וקובל נמצאת במרכז התייב ממזרח רוסיה למערבה, יש להפוך אותה לצומת תנועת הרכבות, וגם כמרכז צבאי אסטרטגי. הוזמנו קבלנים שונים, לרוב יהודים מומחים, וביניהם: נוטע חרון, רודמן, מייזלר, קאדיץ, ויינשטיין, וגם הקבלן הידוע ר' יעקב אנטין, שהיה ידוע כבעל-מקצוע מעולה בתחום תנועת רכבות וגם כנונה קסרקטינים בשביל הצבא.

בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-19 קובל הפכה למרכז מסחר ובניה.

במהרה היא היתה גם מרכז תרבותי. התפתחה התנועה הציונית. אני רוצה להוסיף עובדה: לפתע הופיע בעירנו, כמו מיגדלור, סטודנט יהודי מהטכניון של קייב, פנחס דאשבסקי, אידיאליסט וציוני גדול. הוא התגורר אצל משפחת אנטין.

זה היה בשנים 3 - 1902, כאשר ברוסיה השתוללו הפוגרומים. דאשבסקי החליט להתנקם בפרוע האכזרי קרושוואן. בשנת 1903 הוא התנפל עליו עם סכין בעיר פטרבורג, אבל רק פצע אותו. הוא נידון למאסר של 15 שנה, אבל במהרה הצאר הרוסי חנן אותו. הוא סיים את הטכניון כמהנדס-כימאי, חזר לקובל והתחתן עם אנה שנקר. פנחס דאשבסקי נחשב לאחד הגיבורים בתודלות עם ישראל.

בתקופה זו בארץ-ישראל החלו להיבנות המושבות הראשונות. בהשפעתו של דשבסקי עלו בשנת 1903 מאיר אנטין, דב וינשטיין ופרידמן והתיישבו ברחובות. וינשטיין עבר אחר-כך לגליל לסגירה ומשם עבר עם משפחתו למנחמיה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה הטורקים עינו אותו בעבודות-כפיה ושם מצא את מותו. כעבור כמה שנים התיישבה משפחת ברוך פנטורין, הוא התחתן עם האחות של וינשטיין. היה ידוע בשנות העליה השלישית שאצל משפחת פנטורין במנחמיה אנשי קובל רבים ימצאו בית חם וגם עבודה.

בשנת 1910 פנחס דשבסקי ביקר בארץ-ישראל עם קבוצה של מדענים ידועים, והתארח כמזבן אצל חברו אנטין ברחובות. אחר-כך דשבסקי חזר לרוסיה. אחרי המהפכה הוא הועסק שם במקצועו כמהנדס, אך בשנת 1934 סר חינו מעיני הסובייטים והם היגלו אותו לסיביר. כעבור שמונה חודשים הוא נפטר ממחלה. אשתו אנה היתה רופאה וטרינרית. בשנת 1945 היא הגיעה עם בתה רוסיה לקובל. הבת חלתה בטיפוס. סימה ופטיה פנטורין הביאו אותם לבית חולים בלוביטווה ליד קובל, ולמחרת הבת נפטרה.

זהו סיפור על הלוחם הראשון בן קובל, ועל החלוצים המגשימים הראשונים בני עירנו בארץ-ישראל.

פרק שני

עכשיו אספר על בני קובל בישראל, בשנים מ-1920 עד 1935. מקובל הגיעו לא מעט עולים מכל הרבדים - שומרים, חלוצים, וגם סוחרים, קבלנים ובעלי מקצועות שונים.

בני קובל הקימו פה בתים חמים וקלטו עולים חדשים, סייעו להם, התפתחה עזרה הדדית. הוקם הוועד הראשון הקיים עד עצם היום הזה. אציין את אלה שהיו בין המארגנים, עד כמה זכרוני יאפשר לי: דב פולישוק וצבי שפירא. בשנת 1920 הם הגיעו מרוקיטנה והתיישבו בקובל. הם היו גיסיים. האחות ליוה התחתנה עם בוריס. שני אנשים צעירים, נמרצים ומוכשרים עזבו את קובל עם משפחותיהם בשנת 1925, והתיישבו בעכו, ובשנת 1927 יסדו את המושב ביל"ו ליד רחובות. המושב פרח. הוא היה פעיל בקואופרטיבים שונים, אבל הגורל רצה שאחרי מחלה קשה הוא הלך לעולמו בתחילת 1944. אני מביא כאן בין עשרות מודעות אבל, גם מודעת אבל מכפר חוגלה. משפחת טויב, מרדכי מוקרון ליפה מוקרון, שיין, פנחס שוורץ, בקר, פומרנץ, אושרוביץ.

ב-1923 עלו ראשוני "החלוץ" ארצה, משה ויסברוט, ישעיהו גיבור. אחר כך עלו עוד הרבי בני קובל.

פרק שלישי

כאן אני רוצה להזכיר את אלה שסייעו לעולים החדשים - משפחת בירמן. הם התיישבו בשכונת מכבי-יפו ופתחו נפחיה. הם התגוררו בצריף גדול, והחלוצים שהגיעו לתל-אביב מצאו אצלם בית חם. בלילות ישנו על העגלות בחצר זאת היתה משפחת בירמן.

לוסיה חודורוב. בשנת 1925 לוסיה הגיע לארץ-ישראל. הוא התיישב זמנית בחיפה אצל חברו שיפמן, גם יוצא קובל, אשר עבד כשומר על הר הכרמל. קשה לתאר את רב החובל הראשון של הצי היהודי. אנחנו, קבוצת חברים, יחד עם אשתו שלומית, העורך אלכסנדר מנור, המערכת - פנחס טויב, אליהו מנדל, דוניה שוחט, בלה שר ואחרים, והוציאו לאור את ספרו של חודורוב "דיוקנו של רב חובל עברי ראשון"

שלמה חארי. חארי הגיע לארץ ישראל בתחילת שנות העשרים. בשנים הראשונות הוא עבד בכביש טבריה-צמח בגדוד העבודה הידוע. כעבור כמה שנים הוא התיישב בתל-אביב, יסד קבוצה של רודפי חמורים בתחילת שנות השלושים. היתה זו תקופה בה רבים מבני קובל עזבו את הקיבוצים. כמוכן שהם קיבלו עבודה אצל שלמה חארי בזמן הראשון, עד שהסתדרו. חארי היה הראשון שיסד את הוועד של יוצאי קובל.

יהודה (יידל) מילר. מילר הגיע עם משפחתו לארץ-ישראל בתחילת שנות העשרים. הוא היה בנאי במקצועו, מדורי-דורות בקובל. בתל-אביב הוא נעשה קבלן בנין, ואנחנו החלוצים נעשינו הודות ליידל מילר בעלי מקצוע והרווחנו יפה.

אורי אלפרט. אלפרט הגיע לארץ בערך ב-1923. הוא התישב בירושלים והיה אינסטלטור. עבד בקבוצה של אינסטלטורים. בשנות השלושים נטעו בארץ הרבה פרדסים ועברו לשיטה חדשה של השקיית העצים. הקבוצה של אורי (לייבל אלפרין) התמחתה במקצוע הזה והעסיקה רבים מהחלוצים של קובל, ואותי בתוכם. כמה שנים עסקנו במקצוע החדש הזה. כמה קוריוזים: בשנת 1933 שוחרר כל עמק חפר. הן בקיבוצים והן במושבים היו בני קובל. בכפר ויתקין התישבו שתי משפחות – גרשון וייסברויט ויהודה (יודקה) מלמד, אשר בשנים הראשונות היה בהשומר. משפחות אלה בנו את בתיהן במו ידיהן. אורי ואני הלכנו בערבים לבנות להם את הקירות הפנימיים לאור מנורת נפט. ביצענו את העבודה, וכאשר הגענו לשורות העליונות, הוא ואשתו הכינו לנו פיגום והיינו נאלצים לעבוד על הברכיים... אחרי כל שורה ירדנו על הרצפה כדי ליישר את הגב.

לא רחוק משם התישבו שלוש משפחות מקובל. בכפר חיים – פאניה שינדל, בנה הוא האלוף אורי אור, מוטל קאנטור ואלי פרכטר. אני ויוסקה ברוזנאפט לקחנו שבוע חופש, כי היינו בנאים, במשך השבוע בנינו את הקירות החיצוניים ואת הגג, כמובן כמתנה לחברים.

אורי אלפרט נעשה במשך הזמן ראש ההסתדרות בבית-ברנר. הועד שלנו קיבל אצלו תמיכה מסוימת – מקומות עבודה. משפחתו של אורי התרחבה. הוא התחתן עם מיקה גולדשמיד. באותו זמן הגיעה לארץ רבקה עם בעלה נחום. אחרי המלחמה הגיעו לארץ האחים שמערלה, יוסקה וטייבלה עם בעלה משה פיש. לאורי היו בארץ שתי אחיות, חסיה, האח מנדל ועוד אחות בקיבוץ עמיר.

בחזרה לתל-אביב

בשנים הראשונות היתה אשה מקובל חיה בארץ היו לה שני בנים ובת אחת. היה לה צריף ברחוב אחד-העם, פינת בורוכוב. לחייקה היה שם בית חם, ובימים טובים היינו מבליים שם כדת וכדין. אחר-כך נפתח ברחוב שיינקין 29 בית של יוצאת קובל זלאטקה גיטליס (זהבה מלמד). אצלה היו רבים מבני קובל רוקדים ומבלים ימים ולילות במשך שנים רבות. יותר מאוחר נפתח ליוצאי קובל מקום מקלט אצל שלום קלניצקי. אצלו צעירי קובל יכלו ללון, והקומקום תמיד רתח. גם אצל רחל רייכשטול-סגל היה בית יפה, וגם אצל אחותה דבורה.

מאוחר יותר התחילה תקופה של בית לובלינסקי. בדיוק כמו בקובל הוא היה כאן עסקן ציבורי, בקרן-היסוד. היה לו בן אחד. ביתו היה ברחוב שלמה המלך 7. שם התרכז הועד והתפתחה פעילות רבה. הגיעו עולים בלתי ליגאליים. לידם התגוררו אסתר ולייזר רוטנברג, וגם רגינה וזלמן צין. רחוק יותר גר פלאנצמן ואשתו אטלה. אז הגיעה חייקה גליקס ולובלינסקי סידר לה עבודה בקפה קפולסקי. היא התחתנה עם בחור מרובנה בשם פינקלשטיין והם פתחו בית יפה. כעבור כמה שנים הועד עבר לבית שלה.

ברחוב פרישמן התגורר ד"ר יעקב חאסיס. הוא עבד במשרה ממשלתית, במשרד הבריאות. הוא זכה לפירסום כי הוא חיסל את מחלת השחפת. הוא עזר הרבה ליוצאי קובל. בתו היא רופאה בבית-חולים איכילוב.

כאן אנחנו עוברים למשה גיטליס. הוא עבד ב"הבימה", וגם אשתו מלכה. הם התגוררו ברחוב מרים הנביאה. היו לה שתי אחיות – חייקה וזלאטקה, שתיהן חיו בקיבוצים. זמן מסוים הועד היה בבית גיטליס. שם פעלו הרבה למען קובל. באותו רחוב במספר 10 גר טוביה פרויד. גם הוא היה תמיד פעיל בועד. לא רחוק משם גר אהרן קאפצ'וק. הוא שירת בבריגדה. לידו גר המורה יצחק אטלס, וגם וואגשול. ועל כולם – צבי רוניק, אחד הפעילים המסורים במשך שנים רבות. אודותיו כדאי לכתוב בנפרד.

הראשונים

המורה זלמן לייבוויץ-אריאלי, מאנשי קובל הראשונים, התגורר ברחוב הירקון. החלוצים הראשונים היו באים אליו. כאשר המנהל פרנקפורט בא בשנת 1933 לאסוף כסף לבניית הגימנסיה בקובל, הוא ניהל את המגבית, ואנחנו, מספר קטן של יוצאי קובל, אספנו סכום יפה של 280 פונט. בזמן ההוא זאת היתה תרומה יפה מאד. יעקב נתניאלי-רוטמן הגיע אחרי המלחמה, יחד עם ד"ר בן-שם פתחו גימנסיה ביפו. חוץ מזה ד"ר בן-שם היה רב ליברלי בקרית-אונו. אני זוכר שבזמנים ההם ד"ר בן-שם הנהיג הגיגות בת-מצווה בבית-הכנסת עם עליה לתורה, בדיוק כמו עם בניס. ד"ר בן-שם עשה הרבה למען היהדות הליברלית.

מייציה (מאיר) ווייסברוט עשה הרבה בארץ. היה אחד ממייסדי "אגד" ומאד פעיל בהסתדרות.

יוסף אריכא (דולגין). המשפחה שלו היגרה לאמריקה, אבל יוסף הגיע לארץ-ישראל. הוא הסתדר בעבודה בעיריית תל-אביב כפקיד. הספר הראשון שלו נקרא "לחם וחזון". במשך הזמן הוא נעשה סופר ידוע. הוא היה ביחסים טובים עם יוצאי קובל. גם אחיו יוליק ואחותו הניה אהבו להפגש עם בני קובל ולהעלות זכרונות.

שייקה (ישעיהו) אברך. שנות הנעורים עברו עליו בקובל. היה מזכיר הקן. בישראל הוא עלה לגדולה במחלקת התרבות של ועד הפועל של ההסתדרות, היה מאד מוכשר. היה עתונאי ב"דבר" וגם שליח באמריקה. באחת האזכרות, א' באלול, במאמצים גדולים קבלתי ממנו מאמר על קובל בשביל "ילקוטי וולין". הוא אהב להפגש עם יוצאי קובל. חלק מבני משפחתו ניספו בקובל.

אליעזר צופרפיין – ליאוני. הוא הגיע לארץ ישראל כחבר ב"החלוץ הצעיר". עבד במשרד הבטחון. היה מוכשר וידע טוב עברית, נעשה סופר והוציא כמה ספרים. ועד יוצאי קובל הטיל עליו את המשימה לערוך את ספר קובל. הוא עשה זאת בהצלחה רבה. לדאבונו הוא נפטר צעיר, ז"ל.

בלומה רובינשטיין-שפירא. בלומה היתה יפה ומוכשרת. את שנותיה הטובות ביותר הקדישה לועד שלנו, אבל לא זכתה להזדקן.

שמולקה וויקוס. הקדיש שנים רבות מחייו לועד של קובל.

לובה ויחזקאל גולדברג-גלמן. לובה ויחזקאל באו לישראל אחרי המלחמה עם שתי בנות יקרות. לובה היתה אחת החברות הנאמנות בועד של קובל. ביתה תמיד היה פתוח לכל הנצרכים, וגם בשמחות לדור המבוגר. לובה ויחזקאל ישארו בזכרונו כל עוד נחיה.

משפחת בר – ירושלים. במשך שלושים השנים הראשונות רחוב גאולה היה מין "תחנה" לאנשי קובל, כי שם התגוררה משפחת בר המסועפת, וגם פינצ'ה ורחל פנטורין. פינצ'ה היה משנות נעוריו פעיל ציבור וגם ביתו היה כתובת לבני קובל בירושלים. בירושלים תפס מקום חשוב במשפחת בני קובל זלמן פרוסמן-פרן. סמוש רויטער היה במשך שנים חבר בועדים שלנו, תמיד חייכן, עם חכמות יפות. וכך גם אחיו דוד (דבציע) רויטער, חבר קבוע של בועד של חיפה.

בשנים הראשונות חיפה הייתה עדיין עיר קטנה. כשבאנו לחיפה הלכנו לרחוב חמרה לבית-המלאכה לרפדות של יהודה מלמד. קראנו לו "הקונסול של קובל". הוא היה דואג לחלוצים שלנו עד כמה שהיה באפשרותו.

עוד היה לנו ברוך טננבוים עם משפחתו. הוא היה קבלן בנין. ביתו היה בית פתוח לבני קובל.

אני רוצה להזכיר גם את קיבוץ יגור. היו שם כמה יוצאי קובל. כדאי להזכיר את שלמה קנטור, צייר בעל שם, ואת הצייר הידוע זריצקי. אני זוכר שבתערוכה שלו הוא הציג לפני את המוטו שלו – שלצייר צריך להיות מכחול, צבעים ובדים, היתר בא מתוך עצמו. על מעשיה לא שואלים קושיה.

מאשה ליאור (שוסטר). מאשה היא אוצר בועד שלנו. כבר שנים היא ממלאת את כל הצרכים שלנו, ולא רק מחיפה העיר, אלא של כל הסביבה. היא הכל בשבילנו ואנו מאחלים לה שנים רבות של פעילות.

שייקה צוויק, טבריה. שייקה היה מנהל תחנת החשמל. הוא היה נציג יוצאי קובל בגליל התחתון, והוא ידע מה צריך לעשות.

בלה שער מכפר גלעדי. שנים רבות בארץ. היא היתה תמיד באה לתל-אביב, דאגה לבני קובל בקיבוצים של הגליל העליון.

עו"ד אברהם גורלי. הגיע לארץ בזמן המנדט. גמר משפטים בירושלים. התחתן עם בונייה פריד מקובל. בזמן מלחמת השיחרור היה התובע במשפט טוביאנסקי המפורסם. אחרי המלחמה פתח משרד עורכי-דין בתל-אביב. היה עורך-דין טוב ונמרץ. סייע לעולים חדשים שבאו מברית-המועצות. אבל הגורל רצה אחרת. הוא נסע לפנות ערב במכוניתו מבאר-שבע הביתה לתל-אביב. קרתה תאונה והוא הלך לעולמו בגיל צעיר. זכרו לא ימוש מאתנו לדורות.

משה ברונזאפט. עם אחיו התאום יחד הם גמרו את הגימנסיה העברית "תרבות" ועלו לארץ ישראל. משה עסק במוסיקה. לימד בקונסרבטוריון של בית רוטשילד בחיפה ופירסם הרבה ספרים על מוסיקה. אנשי קובל בחיפה היו מאד מיוחדים אתו.

יצחק מרגלית. תמיד היה חבר בועדים שלנו. היה בועדה של חדר התיחדות, בכל הקשור באמנות. במלחמת השיחרור הוא נפצע קשה. עד הפנסיה היה מנהל המוזיאון הצבאי.

מורים לשעבר אשר עלו לישראל:

זאב צירנצקי, פישמן, קוברינסקי, טייטלקר, ד"ר שפרוך, י.פלדמן (פלדס), ד"ר אברהם דורצ'ין, א.חזן, י.רשל, מיכאל גרובר (גלעדס), הדסה שפרונג, סגל.

משפחת גרינבלט. משפחה ציונית מסועפת בקובל - צבי (השקה), משה, ביילקה, הרבה עשו למען הארץ, וגם חברים פעילים בועד של קובל.

כדאי להזכיר פה את בן-ציון שר. סיפוריו על החורבן בספר קובל ישארו לדורות. עכשיו אני רוצה להנציח שני גיבורים של ממש שלחמו על שיחרור הארץ - מוני מרדור ופיניח וואזה. המקום הזה צר מדי כדי לכתוב על פועלם של שני אלה. צריך לקרוא את שני הספרים שמשרד הבטחון הוציא.

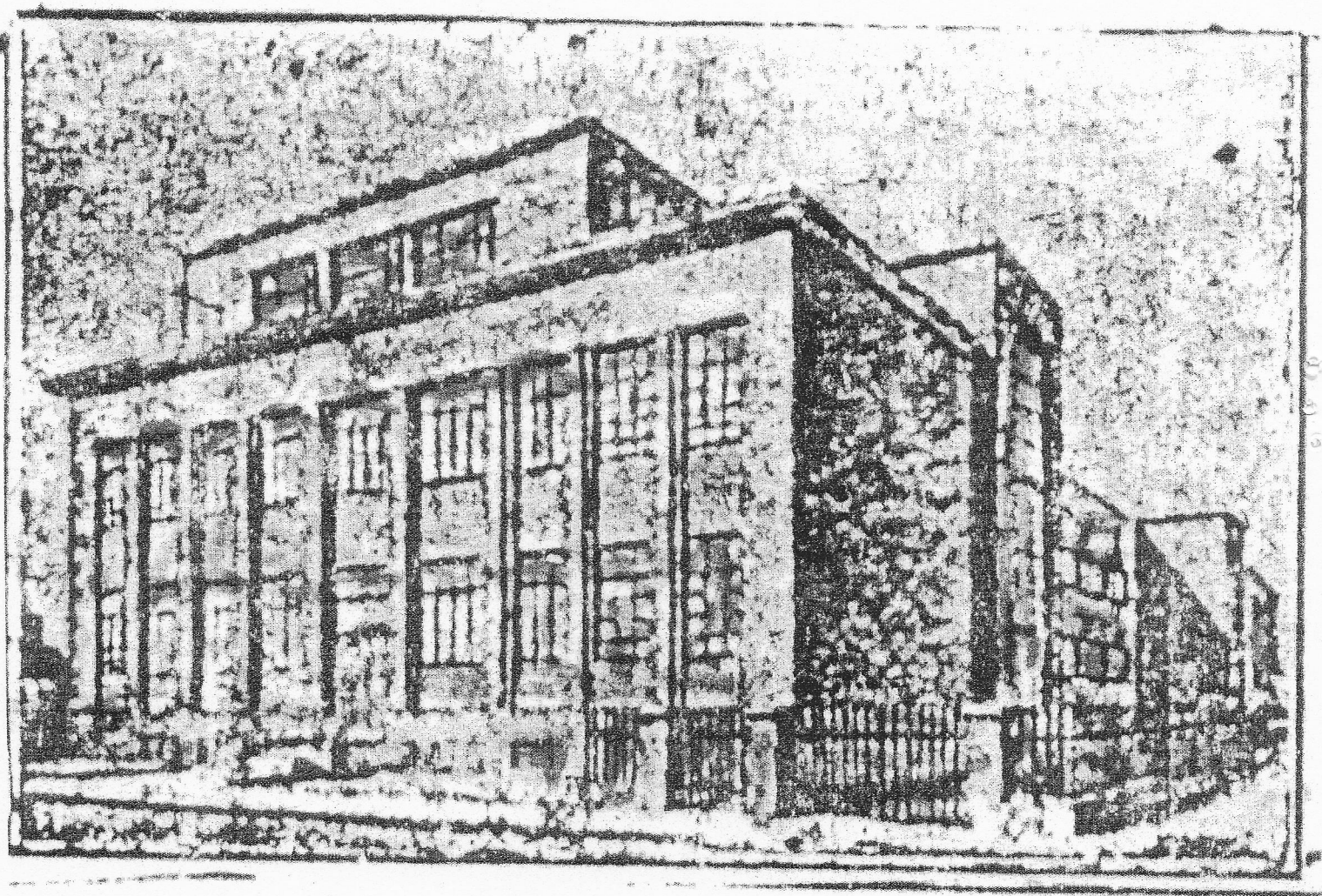
פנחס קופלברג, אחד מפעילי הבריחה באירופה, הגיע ארצה אחרי המלחמה. אחרי שיחרור יפו היה האפוטרופוס על הרכוש הנטוש ועזר הרבה לעולים. אחר-כך היה הגזבר של הגויזנט בישראל. עשה רבות ונפטר בגיל צעיר.

הבת של ד"ר זיסקינד - הגיעה ארצה אחרי המלחמה והיתה פעילה בועד יוצאי קובל..

גימנסיה תרבות בקובל

לזכרו של חבר יקר - שיקה כגן ז"ל

אנחנו שנינו מאותה העיר, ורצה הגורל, שבגיל העמידה ניפגש שוב בארצנו, כשכל-אחד כבר בעל-משפחה, וממשיך את מלחמת-הקיום שלו.

שיקה הלך לעולמו טרם זמנו בשנת 1971, והוא בן 64 בלבד, והותיר עצב גדול בלב כל אלה שהכירוהו.

עומדת לפני עיני שנת 1917, אולי 1918. מלחמת-העולם הראשונה הסתיימה, פרצה המהפכה הקומוניסטית, וכמובן, הקרבן, כרגיל, היה העם היהודי, עם הפגרומים והרדיפות וההתנכלויות.

בני משפחת כגן, מהמעמד הבינוני בברדיצ'ב, נמלטים על-נפשם, ומגיעים לקובל: ראש-המשפחה, יענקל, האם חנה לבית וולאך, ו-3 ילדיהם: מישה בן ה-13 שיקה בן ה-11 ובת-הזקונים, צ'ארנה.*

הכגנים מתיישבים ברח' לוצקר, שהפך אח"כ לרח' ורשאבסקה, בבית ששכרו מזייליג אודעסער, ממש ליד הגשר. הם פתחו שם בית-מסחר לגרביים, מעודפי סחורה שהיו מביאים מלודז', ולאט-לאט החלו לשקם את חייהם.

בינתיים, האח הגדול מישה משקיע את כל-כולו בלימודים, הופך למנהל-חשבונות, ועוזב לוארשה. הבת, צ'ארנה, לומדת בגימנסיה היהודית "תרבות", המוקמת שם באותה תקופה. מי שנרתם לסייע בפרנסת המשפחה, הוא שיקה הצעיר. הוא נוסע תכופות ללודז', רוכש שם עודפי-ייצור של גרביים, ומביא אותם בחבילות גדולות לעסק המשפחתי. החבילות המפורקות נערמות בערימות גדולות ב-2 מחדרי-המשפחה, ובהמשך הן עוברות מיון וסיווג בידי מספר עובדות, שהיו מארגנות הכל מחדש באריזות מתואמות. לאחר-מכן, היה זה שוב שיקה, שסייע לאביו בשיווק והפצה, ובכל שניתן היה, כדי לקדם את עניני המשפחה על הצד היותר טוב.

כך קרה, שלמרות שהגיעו לקובל בחוסר-כל, הצליחו הכגנים תוך תקופה קצרה לעשות יש - מאין. הם עושים חיל, צוברים רכוש, ותוך שנים ספורות משתלבים הם גם כאן, בקובל, במעמד הסוחרים המצליח של העיר.

במקביל לתפקידיו בעיסקי המשפחה, שיקה נמשך מאז ומתמיד לפעילות של תנועת-הנוער הציונית ולרעיון הציוני. מיד עם הגיעו לעיר הוא מצטרף לסניף "הצופים", ולמרות התנגדות אבא שלו, הוא הופך בה לחבר פעיל וחיוני, משתלב היטב, ונהיה מאד מקובל מבחינה חברתית.

---

* האח הבכור אברהם, תושב קייב, לא הצטרף אליהם, ולימים הפך לסופר בשפות יידיש ורוסית. בין ספריו גם ביוגרפיה מענינת על חיי שלום עליכם. (שיקה התכוון להשקיע בתרגום ספריו לעברית - אך כבר לא הספיק).

שיקה היה בחור גבוה ויפה, בעל "נשמה יתירה" ונעשה עד-מהרה לאחד ממיטב הנוער. כשנוסד, מאוחר יותר, "השומר הצעיר" נחפו גם שיקה להצטרף, ובשנת 1924/5 אף היה בקבוצה של חלוצי קובל שעלו לישראל, והשתלבו ב"גדוד-העבודה" שהקים את הבנין הראשון של עיריית תל-אביב.

לאחר כ- 6 חודשים של עבודה מאומצת במסגרת "גדוד-העבודה", שבו חלק מחברי הקבוצה, ושיקה בתוכם, חזרה לקובל, ושיקה נהיה שוב חלק מהחבורה שלנו, שקלטה אותו בשמחה רבה חזרה לשורותיה.

ובינתיים, מצב החיים היהודיים בפולין הורע, האנטישמיות גברה, רבים עזבו את קובל ואני ביניהם, ובשנת 1931 עליתי לישראל, וחודשים מספר לפני החורבן, הצלחתי להביא לכאן גם את ההורים שלי, שחיו כאן בכבוד את שנותיהם האחרונות.

שיקה עצמו שרד את המלחמה, לאחר שנמלט לרוסיה, אולם כל משפחתו נספתה. אחותו צ'ארנה סיימה את חייה יחד עם כל יהדות קובל, וככל הידוע, היתה בין אלו שחקקו את מילותיהם האחרונות על קיר בית-הכנסת של קובל, לפני שנלקחו לדרכם האחרונה.

שיקה המשיך בחיפושיו אחר שרידים כלשהם ממשפחתו, עד שבקרקוב הצליח לאתר את דג'יוניה, אלמנת מישה אחיו, עם הבת אנוצ'קה, שהיתה בת 4 עם סיום המלחמה. רק אז הסתבר לו, שאחיו מישה נספה כבר בשלב מוקדם של המלחמה במחנה בלז'ץ, וגם אשתו ובתו היו צפויות לגורל דומה, אלולא ניצלו ע"י האומנת האוקראינית המסורה שלהן, שסכנה את חייה למען, בהסתירה אותן במרתף ביתה.

שיקה ודג'יוניה החליטו לאחד את שרידי 2 המשפחות ולגדל במשותף את אנוצ'קה הקטנה. הם נישאו, ולאחר טלטולים בפולניה שלאחר-המלחמה, הצליחו לקבל, בשנת 1949, רשיון עלייה עבור האשה והילדה, כששיקה מצטרף אליהן חודשים מספר לאחר-מכן.

בישראל הם מתחילים הכל מבראשית. הם מתגוררים בדירת-חדר קטנטונת בשיכון בחולון, ושניהם נוטלים על עצמם עבודה אחר עבודה, כדי לנסות לשקם את עצמם מהר ככל האפשר.

הכישורים והיכולות של שיקה, שבזכותן הצליח בכל פעם מחדש, עומדות לו גם הפעם. לא עובר זמן רב, והוא מתמנה לאדמיניסטרטור של בית-חולים לחולים כרוניים ("מלבן"), עבודה בה הוא משקיע את כל-כולו, ובה מתגלים ביתר-שאת כישוריו הארגוניים והמנהלתיים. לאחר שנים של עבודה מאומצת, הוא מחליט לפנות לשותפות עסקית עצמאית בתחום המסחר במתכת, כדי לעשות סוף-סוף לביתו. שוב הוא מתחיל הכל מהתחלה, ושוב הוא עושה חיל, וממצוקת דירת-החדר הקטנה הוא מבסס את משפחתו בדירה גדולה יותר, שולח את הבת ללימודים באוניברסיטה, ועושה כל מה שניתן כדי להבטיח את עתיד משפחתו.

עוד תוכניות רבות היו לו, רק שהמוות בטרם-עת, בגיל 64, קטע את כולו.

תמיד נזכור אותך, שיקה, איש המעשה והחזון, החבר הטוב, שהיתה לו תמיד מילה טובה לכל אחד, ותמיד היה אופטימי, עם חיוך על השפתיים.

בשבילי שיקה היה משפחה שנייה.

יהי זכרו ברוך.

אלי מנדל

אלי הצליח לעלות את הוריו ארצה לפני סגירת הגבולות.
בתמונה: מסיבת פרידה להורי אלי מנדל לרגל עלייתם ארצה (1938).

אביו של אלי, ר' שמואל (שמיליק) מנדל שימש כגבאי בית הכנסת הריז'ינאי
("ריז'ינאל שטיבל").